

IMPRUMUTURI DE ORIGINE GERMANĂ (SĂSEASCĂ) ÎN ROMÂNĂ. III.

ETIMOLOGIA CUVÎNTULUI *PERJĂ*

DE

VASILE ARVINTE

Cuvîntul dialectal moldovenesc și ardelenesc de răsărit *perjă* (împreună cu numele pomului, *perj*) a fost explicat pînă în prezent prin limbile maghiară, slavă (vechea slavă, sîrbo-croată, ucraineană), germană (săsească) și latină medievală (printr-o „filieră” neidentificată). În fața acestei situații, cît se poate de neclară, mulți autori de dicționare au recurs la formula: „Etimologia necunoscută”. În acest mod procedează Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal (DU)*, I. - A. Candrea, *CADE*, autorii *DLR* și cei ai *DEX*.

Originea din limba maghiară a cuvîntului a fost susținută pentru prima dată de A. Scriban, *Lista ungurizmelor limbii românești*, „Arhiva”, Iași, octombrie, 1923, p. 283, și reluată în *Dicționarul limbii românești (Dicf.)*, s.v. A. Scriban a apropiat rom. *perjă* de magh. *perzsa*, care însă nu denumește un fruct oarecare (fie 'piersică', fie 'prună'), ci înseamnă 1. 'om care aparține populației de bază a Persiei, 'persan' (subst.) și 2. 'care aparține Persiei sau persanilor' (adj.). Această apropiere a fost considerată ca probabilă și de V. Bogrea, *Studii de semantică. I. Observații semantice asupra „Irodol”-ului de la Coșula*, în „Dacoromania”, III, p. 429. De asemenea, etimonul maghiar *perzsa* este invocat și de autorii *Dicționarului limbii române moderne (DLRM)*, care, sub *perj*, nu sub *perjă*, scriu: „Comp. magh. *perzsa* 'piersică’”. Dar sensul atribuit aici cuvîntului maghiar este pur și simplu inventat, căci în limba maghiară *perzsa* este numai etnonim și adjectiv propriu creat de la acest etnonim. Observînd că din punct de vedere formal rom. *perjă* și magh. *perzsa* sînt „aproape identice”, dar că ele „nu concordă semantic”, Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 83, este de părere că aceste cuvinte „n-ar fi exclus să se reducă, în cele din urmă, la același trunchi îndepărtat”. „Dovezi clare, continuă autorul, că rom. *perjă* e de origine maghiară nu avem însă deocamdată”. Într-adevăr, lipsa de concordanță semantică constituie un motiv suficient pentru a respinge această etimologie. Asupra „trunchiului îndepărtat” comun, vom avea ocazia să revenim mai jos.

* Vezi V. Arvinte, *Imprumuturi de origine germană (săsească) în română. I. În legătură cu etimologia cuvîntului ravidă*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, tomul XXIX, 1983—1984, A. Lingvistică, p. 11—22; II. *Etimologia cuvîntelor eataromă, șerpăr*, în vol. *Interferențe culturale româno-germane*, Publicațiile științifice ale Universității din Iași, 1986, p. 31—40.

Etimologia propusă de A. Scriban este menționată și de Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano (DER)*, 6283. Spusele lui Scriban sînt însă denaturate, în sensul că i se atribuie acestuia susținerea cum că magh. *perzsa* ar fi avînd sensul 'melocoton', adică 'piersică', în vreme ce, în realitate, Scriban consemnase numai sensurile de etnonim și de adjectiv propriu, de la acest etnonim, ale magh. *perzsa*. Dacă etimonul maghiar ar aparține, într-adevăr, terminologiei pomicole, nu vedem de ce Cioranescu nu s-a oprit la această explicație. Dificultatea semantică este singurul mare inconvenient al propunerii etimologice a lui A. Scriban. Pentru Cioranescu însă, nici chiar sensul 'piersică' (fructul piersicului), inventat de el, nu este suficient pentru clarificarea etimologică a rom. *perjă* 'un soi de prună'. El caută o etimologie perfectă și crede că a găsit-o în invocarea etimonului magh. *parázs*, căruia îi atribuie sensul 'ciruela', adică 'prună'. Acest sens se datorează însă unei erori de lectură a lui Al. Cioranescu.

Cuvîntul maghiar *parázs* are, după A. Eckhardt, *Dictionnaire hongrois-français*, Budapesta, 1958, p. 1697, următoarele sensuri: I (subst.) I. 'braise', 2. 'charbon (ardent)', 3. 'brasier, feu de charbon incandescents'; II (adj.) 'vif, vive'; 'chaud, -e', așadar nici urmă de sensul 'ciruela'. La fel se prezintă lucrurile în dicționarul maghiar-englez de L. Országh, Budapesta, 1974, s.v.; în cel maghiar-german al lui Halász Előd, II, Budapesta, 1970, p. 616—617; în dicționarul etimologic al limbii maghiare, literele Ö — Zs, Budapesta, 1976; în dicționarul maghiar-german al termenilor tehnici de E. Nagy și J. Klár, Budapesta, 1971, s.v. Peste tot, *parázs* înseamnă 'cărbune aprins', 'jar, jăratie'. Cum de a putut ajunge totuși Cioranescu la sensul 'prună'? Nu încapă îndoială că propunerea etimologică a lui Cioranescu a plecat de la lectura grăbită a celor spuse sub cuvîntul *parázs* în *Magyar nyelvörténelmi szótár*, literele J — S, Budapesta, 1891, de Szarvas Gábor és Simonyi Zsigmond. Aici, la p. 1237, după explicația în germană 'glühende Kohle' (= cărbune aprins, care arde), 'glühende Asche' (= cenușă aprinsă, mold. șperlă), urmează cea în latină, anume 'pruna' (= cărbuni aprinși, jar, jăratie) și 'favilla' (= cenușă caldă care arde acoperit, tăciune nestins). Este clar că Cioranescu a confundat lat. *pruna*, cu sensul menționat, cu rom. *prună*, care provine din forma de plural, *pruna*, a lat. *prunum* 'fructul prunului'. În dicționarul etimologic maghiar citat mai sus se arată că magh. *parázs* este de origine slavă, fiind comparat cu bulg. *părža*, *práža*, cu scr. *prážiti*, cu slov. *prážiti*, cu slovac. *pražil*. Se vede imediat că din aceeași familie face parte și rom. *a prăji*. Cit privește latura formală, Cioranescu nu spune cum a devenit magh. *parázs* (rostit *páraž*) rom. *perjă* (transformat de el în *perje*, sg., după rostirea muntenească cu *j* muiat; tot așa, *coață* e transformat în *coaje*).

Neconsiderîndu-le satisfăcătoare, Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (EWUR)*, Budapesta, 1966, nu preia etimologiile propuse de Scriban și de Cioranescu. Cuvîntul *perjă* lipsește, pe bună dreptate, din acest dicționar¹.

Apropierea rom. *perjă* de cuvintele slave menționate mai sus (sîrb. *prážiti*, v. sl. *prážiti* 'urere, frigere'), fără ocolul prin limba maghiară, a fost făcută mai demult de A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 252. Motivarea, cît se poate de întortocheată și, din această cauză,

¹ În mod necritic, etimologia maghiară este repetată de Alexandra Moraru, *Note textuale și etimologice*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 351.

neverosimilă, ar fi că din acest fruct se face rachiu prin „ardere“, prin „prăjire“. Etimologia lui Cihac a rămas fără ecou.

O nouă încercare de explicare se găsește în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevschii, M. Gabinschii și alții, Chișinău, 1978, p. 309. După ce se arată că originea termenului *perjă* este „neclară“, urmează ipoteza că el ar fi un împrumut din limba ucraineană, și anume primul element din expresia *perša (sliva)* '(prună) devreme'. Sînt menționate, în continuare, și cuvintele ucrainene *perșii* 'prim' și *perșina* 'trufanda (despre fructe sau legume)'. Noua contribuție etimologică este consemnată și în introducerea lucrării (p. 3). Ea nu poate fi însă acceptată din două motive. Primul este acela că soiul de prune numit *perje* se coace nu devreme, ci cel mai tîrziu. Perjele sînt fructe „de toamnă“, „tîrziu“, iar prunele sînt „de vară“, „timpurii“. Precizări în acest sens au fost făcute de nenumărați informatori ai *Noului Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina (NALR. Mold. Bucov.)* și de cei ai *Atlasului lingvistic român (ALR I și ALR II)*. Deși faptul este bine cunoscut, în paginile următoare vom prezenta mai multe explicații de această natură date de subiecții anchetați. Ele coincid cu datele din tratatele de pomicultură, astfel că în această privință nu poate exista nici un fel de dubiu. Al doilea motiv, strict lingvistic, mai bine zis fonetic, este tratamentul ca *-rj-* (*-rž-*) în română al grupului *-rš-* din etimonul ucrainean, pe care autorii îl lasă neexplicat. Cum se va vedea mai jos, trecerea lui *-rš-* la *-rž-* nu este deloc un fenomen fonetic normal în românește. Dimpotrivă, româna (graiurile populare, în primul rînd) realizează și menține o separare netă a grupului cu șuierătoare sonoră de grupul consonantic cu șuierătoare surdă, respectînd și păstrînd situația din corpul sonor al etimonului. Concluzia care se impune este că explicația prin ucraineană este lipsită de temeii.

În articolul despre acest cuvînt din *DER*, 6284, Al. Cioranescu a prezentat în mod denaturat, respingîndu-le apoi, nu numai explicația etimologică a lui A. Scriban, ci și pe cea a lui H. Tiktin. Acesta, în *Dicționar român-german (DRG)*, III, p. 1146, sub *perj* (este consemnată și varianta *părj*) 'Pflaumenbaum' (*Prunus domestica*), scrie la etimologie: „Poln. *perz* 'Flocken, Wolle am Pflanzen' liegt begrifflich zu fern. Viell. mittelb. lat. (*malum*) *persicum* 'Pfirsich'“, adică: „Polon. *perz* 'floci, lînă la plante' este prea îndepărtat din punct de vedere semantic. Poate indirect lat. (*malum*) *persicum* 'piersică'“. Din acest text, Cioranescu a înțeles că Tiktin explică rom. *perjă* din poloneză: „del pol. *perz* 'pelusilla de las plantas' (Tiktin)“. Partea finală a citatului din Tiktin conține însă adevăratul punct de vedere al acestuia. Iar acest punct de vedere merită, într-adevăr, cum se va vedea, toată atenția.

În „Dacoromania“ V, 1927—1928, p. 400—401, la cîțiva ani de la apariția explicației lui Tiktin (1925), C. Lacea a identificat și limba care a servit drept intermediar pentru etimonul latinesc preconizat de Tiktin: limba germană a sașilor transilvăneni. În dialectul vorbit de aceștia, spune C. Lacea, există cuvîntul săs. *Piersch*, variantă a germ. literar (Nhd.) *Pfirsich*, care are sensul 'piersică'. Acest cuvînt este etimonul rom. *perjă*. C. Lacea nu vedea nici o dificultate în faptul că etimonul săsesc avea grupul *-rš-*, în timp ce reflexul său românesc are *-rž-*. El crede chiar că apariția lui *j* în locul lui *ș*, după sonanta *r*, ar fi un fenomen destul de frecvent în fonetica limbii române. Vom vedea însă că situația inversă este cea adevărată.

De origine săsească am considerat și eu acest cuvânt în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)* (*Di. Entlehn.*), Berlin, 1971, p. 45: „Aus der letzten Form heraus [anume din săs. de sud *pjārš*] erklärt sich einwandfrei mold. *perj* 'Pflaumbaum', *perjă* 'Pflaume'“. Dar, ca și în cazul propunerii etimologice făcute de C. Lacea, afirmația de mai sus, care a fost acceptată și de G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 436, nu a fost susținută cu argumente suficiente. Din această cauză, îmi propun ca în continuare să aduc probe mai numeroase pentru a dovedi că ultima propunere etimologică este singura justă, punând astfel capăt unor controverse și incertitudini care dăinuie de mai bine de o sută de ani cu privire la etimologia cuvântului moldovenesc *perjă*.

Geografia lingvistică românească din ultima jumătate de secol ne oferă date noi, numeroase și concludente, cu privire la ariile de răspîndire alte cuvintelor *perjă* și *perj*. Este vorba de materialul (nepublicat) adunat de S. Pop, în *ALR I*, întrebările 871, *prun*, și 872, *prună* și de E. Petrovici, în *ALR II* (nepublicat), întrebările 6082, *Felurile de prune cu descrierea lor*, și 4151, *rachiu de prune*. Se adaugă materialul dialectal din *Noul Atlas Lingvistic al României*: *ALRR. Maramureș, II*, București, 1971, hărțile 455, *prună*, și 456, *prun*; *NALR. Transilvania, NALR. Moldova și Bucovina, NALR. Muntenia și Dobrogea*, întrebările 1157, *prun*, și 1158, *prună* (materialul din ultimele trei atlase nu a fost încă publicat)². Ariile celor două cuvinte cuprind teritoriul întregii Moldove, de la Carpații Răsăriteni pînă la Nistru. În anumite cazuri, ariile depășesc limitele acestei provincii.

Astfel, la sud de Milcov și de Siret, în *NALR. Muntenia și Dobrogea*, aria cu *perjă* și *perj* înglobează trei localități și anume: pct. 722, Vîrteșcoi; pct. 723, Poiana Cristei, ambele din jud. Vrancea; pct. 799, Nămolosa-Sat, jud. Galați.

Marginea de sud a ariei cuprinde și cîteva localități din nordul Dobrogei. După S. Pop, *ALR I/872*, *perjă* a fost înregistrat în pct. 677, Beștepe, 679, Enisala, și 684, Niculițel, toate în județul Tulcea. În *NALR. Muntenia și Dobrogea*, în afară de ultimele două localități, termenii în discuție au mai fost atestați și în pct. 873, Luncavița, și 877, Frecăței — Cataloi, tot din jud. Tulcea.

Limita de vest a ariei întinse cu *perjă*, *perj* trece și peste versantul transilvănean al Carpaților Răsăriteni. După cum vom arăta mai departe, din această zonă va iradia denumirea în discuție înspre răsărit, pînă la limitele extreme, nordice, estice și sudice, ale graiului moldovenesc.

Lucrările de geografie lingvistică menționate consemnează în nenumărate localități din aria descrisă, alături de răspunsurile *perj*, *perjă*, și sinonimele mai vechi *prun*, *prună*, moștenite din latină. Tendința însă, care s-a realizat în cea mai mare parte, este ca *perj*, *perjă* să devină termeni generici (sau hiperonime), iar *prun*, *prună* să treacă în categoria termenilor specifici (hiponime). Un exemplu din *ALR I/872*, din pct. 652, Sadaclia, jud. Țighina,

² În adunarea datelor dialectale din unele materiale nepublicate am fost ajutat de colegii ieșeni Adrian Turculeț, Ion Nuță, Ion Florea și Stelian Dumistrăcel. Datele din *NALR. Transilv.* mi-au fost puse la dispoziție de colegii clujeni Viorel Bîdian, Dumitru Loșonți și Grigore Rusu, iar cele din *NALR. Munt. Dobr.*, de colegii bucureșteni Paul Lăzărescu și Nicolae Saramandu. Tuturor le exprim aici mulțumirile mele.

ilustrează perfect acest raport. Sintagma *pierje de cele prune* denumește aici un soi de prune acre, în timp ce pentru soiul de prune dulci se folosește o alta, *pierje de cele bune*. Ultimul răspuns a fost înregistrat în numeroase alte localități pentru soiul numit *perj*, *perje*. Se poate spune că lexemele în discuție caracterizează graiul moldovenesc.

În destul de multe puncte anchetate, alături de răspunsurile *perj*, *perjă* și *prun*, *prună*, iar uneori chiar ca prim și singur răspuns, au fost notate cuvintele *pom* 'prun' și *poamă* 'prună'. După cum se știe, lat. *pomus* înseamnă 'pom fructifer, în genere', iar lat. *poma*, etimonul rom. *poamă*, avea sensul 'fructe în genere' (*poma* era neutrul plural al lat. *pomum*). Subst. *poamă* (fem. sg.) și-a refăcut un pl. *poame*. Pe plan semantic, *poamă* a căpătat în graiul moldovenesc sensul 'struguri, fructele viței de vie', sens care s-a generalizat. Cu toate acestea, în mai multe localități din Moldova, mai ales în partea de nord-vest, și din Bucovina, întâlnim răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' și *pom* cu sensul 'prun.' Această accepție specială se întâlnește și într-o arie compactă din nord-estul Transilvaniei și din partea de est a Maramureșului, de unde apoi s-a extins peste Carpați, spre răsărit, prin migrațiile ardelenesti din secolele precedente. Specializarea semantică 'poamă' → 'prună' a avut loc, probabil în mod independent, și în dialectul meglendoromân, anume în pct. 012, Liumnița (vezi ALR II/6082).

Răspunsul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost notat de S. Pop, ALR I/872, în pct. 212, Șanț, în pct. 217, Poiana Ilvei, în pct. 218, Mureșenii Birgăului, în pct. 268, Năsăud, în pct. 269, Tirliașua, în pct. 360, Romuli, toate din județul Bistrița-Năsăud. De asemenea, el apare și în jud. Maramureș, în pct. 347, Ieud (alături de *prune*) și în pct. 361, Borșa — Gura Flintinii.

Date privind aria nord-est transilvăneană cu *poamă* 'prună' se găsesc și în ALR II/6082 (E. Petrovici). Sensul acesta a fost notat în pct. 219, Prundul Birgăului, și în pct. 260, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud. Cf. și ALRM SN, I, h. 152, intitulată *Sensul cuvîntului POAMĂ*; aici, alături de punctele menționate, sensul 'prună' apare și în pct. 362, Borșa, jud. Maramureș.

Cuvîntul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost înregistrat și în ALRR. Maramureș, II, h. 455, *prună*, în pct. 323, Rozavlea, în pct. 233, Ieud, în pct. 234, Dragomirești (în sintagma *poamă vîntă*; *poame vinete*), în pct. 235, Săcel (alături de *prună*, de dată recentă), în pct. 237, Gura Flintinii — Borșa. Pe harta 456, *prun*, răspunsul *pom* 'prun' apare în aceleași cinci puncte de mai sus. În restul de 15 puncte ale rețelei maramureșene, alcătuită din 20 de puncte, s-a răspuns cu termenii *prună* și *prun*. Cuvintele *perjă* și *perj* nu sînt cunoscute în graiul maramureșean.

Datele oferite de NALR. Transilvania coincid, în linii generale, cu cele din materialul S. Pop și E. Petrovici. Întinderea ariei cu *pom* 'prun', *poamă* 'prună' este cam aceeași, numai că rețeaua de localități anchetate este mai deasă. Din această cauză, renunțăm la înșirarea tuturor localităților. Unele cazuri speciale vor fi menționate mai jos.

Din aria nord-est transilvăneană, poate și din cea est-maramureșeană, cuvintele *poamă* și *pom*, cu sensurile 'prună' și 'prun', au fost duse de emigranți peste munți în Bucovina, în Moldova și în Basarabia. Densitatea mai mare a atestărilor se află în nord-vestul Moldovei, dar mai ales în Bucovina. Peste Prut, sensul 'prun' al cuvîntului *pom* este mai rar atestat.

În *ALR I/872*, S. Pop a înregistrat răspunsul *poame* (pl.) — *poamă* (sg.), cu sensurile 'prune' și 'prun', în pct. 378, Capu Codrului, jud. Suceava, și în pct. 542, Tătăruși, jud. Iași, precum și în pct. 572, Corbu și în pct. 573, Bicazul Ardelean, ambele din jud. Neamț. În ultimele două localități, precum și în pct. 401, Larga, jud. Hotin, S. Pop a notat și *pom*, cu sensul 'prun'.

În materialul E. Petrovici, *ALR II/6082*, răspunsul *poame* 'prune' a fost înregistrat în pct. 551, Pipirig, jud. Neamț.

Mult mai numeroase sînt atestările cuvintelor *poamă* și *pom* cu sensurile 'prună' și 'prun' în materialul *NALR. Moldova și Bucovina*. În ultima provincie, anchetată de Adrian Turculeț, răspunsul *poamă* (pl. *poame*), cu sensul 'prună', a fost înregistrat în următoarele puncte: 462, Coșna — Dorna Candrenilor; 463, Cîrlibaba; 484, Doroteia — Frasin; 492, Găinești — Slatina; 496, Zvoriștea; 554, Preutești; 563, Săcuța — Boroaia, toate din jud. Suceava. Se adaugă punctul 555, Tătăruși, din jud. Iași, cu un grai bogat în elemente ardelenesti. Uneori pl. *poame* este însoțit de determinante, ca în sintagmele: *poame grase*, cu sensul 'prune', uneori și 'goldane', atestată în pct. 492, Găinești — Slatina, în pct. 486, Cajvana, în pct. 488, Grămești și în pct. 563, Săcuța — Boroaia, toate din jud. Suceava; *poame albe*, din pct. 554, Preutești și pct. 563, Săcuța-Boroaia; *poame roș*, din pct. 563, Săcuța-Boroaia. Celălalt cuvînt, *pom*, cu sensul 'prun', a fost notat în punctele: 467, Argel — Moldovița; 469, Ciocănești — Iacobeni; 484, Doroteia — Frasin; 486, Cajvana; 492, Găinești — Slatina; 495, Pătrăuți; 554, Preutești și 563, Săcuța — Boroaia, toate din jud. Suceava. Adăugăm că *poamă*, în sintagma *poamă perjă*, de care ne vom ocupa imediat, a fost notat și în pct. 462, Coșna — Dorna Candrenilor, jud. Suceava, localitate în care se vorbește un grai care are de asemenea multe trăsături ardelenesti.

În zona anchetată de Ion Florea, aflată la sudul celei precedente, răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' a fost înregistrat în pct. 571, Tarcău, în pct. 574, Farcăș, în pct. 576, Poiana Grințieș, în pct. 577, Bicaz-Chei și în pct. 578, Huisurez — Dămuc, toate din jud. Neamț. De asemenea, același răspuns a fost primit în pct. 575, Lungeni — Broșteni, din jud. Suceava. Cît privește pe *pom* cu sensul 'prun', el a fost notat în punctele 574, 576 și 578 din jud. Neamț (vezi mai sus).

Am lăsat intenționat la urmă atestările din toate sursele de geografie lingvistică menționate care conțin cuvîntul *poamă* însoțit de determinantul *perjă*, deoarece în sintagma *poamă perjă* se ascunde cheia pentru descifrarea etimologiei cuvîntului *perjă*. Funcția de determinant adjectival al acestuia din urmă, existentă și în sintagma *prune perje*, s-a păstrat în puține graiuri. Exemplele care urmează vin să completeze, totodată, datele privind aria ardelenescă a termenului *perjă*, arie de unde acesta a iradiat spre răsărit în toate graiurile moldovenești.

În extremitatea estică a Transilvaniei, există următoarele atestări ale cuvintelor *perjă* și *perj* și ale sintagmelor *poamă perjă*, cu sensul 'soi de prune numite și „de Bistrița“', și *pom perj* 'pomul care face astfel de prune': în *ALR I/872*, *perjă* 'prună', în pct. 578, Făget; în *ALR II/6082*, *poame perj*, în pct. 219, Prundul Birgăului, jud. Bistrița-Năsăud, și în pct. 574, Mihăileni — Livezi, jud. Harghita; în *ALR II/4151 (rachiu de prune)*, și în *ALR SN I*, h. 211 (*sîmbure de fructe*), *perjă*, în pct. 574, Mihăileni — Livezi, jud. Harghita.

‘Bistrița’ a fost înregistrată în *NALR*. Bîrgăului, și în pct. 252, Tiha Bîrgăului Năsăud, iar denumirea *pom perj* ‘prună’ a fost notat și în pct. 317, Mihăileni —

perje ‘prune de Bistrița’ a fost înregistrată în Iași, jud. Iași. Iar A. Turculeț a notat în Bucovina sintagma *prune perje*, în pct. 461, *poamă perjă*, în pct. 462, Coșna — Dorna Sava.

pînă acum, se poate spune că zona din punctul de plecare înspre ‘poamă’ ‘prună’ și *pom* ‘prună’, cît și al

are nevoie încă de alte precizări, atît mantic. Totodată, vor trebui aduse în exiciale din care fac parte cuvintele în acordată și vechimii acestora (prima și discutarea laturii fonetice.

variantele fonetice înregistrate sînt doar sînt chestiunile de fonetică de primă Prima se referă la reflexele în graiurile uate *-é-*. A doua, la caracterul sonor i de după *r* : *-rj-* sau *-rș-*.

în privința vocalei accentuate este termenul ar fi fost vechi în limbă, *-é-* evăr, cum se va vedea, în mai multe lizare fonetică. Dar, anticipînd, trebuie se cu *-é-* nu are nimic comun cu meta-

adunat de S. Pop (*ALR* I/871, 872) a venești o variantă în care în locul lui *i* : *piărjă* (sg. și pl.), *piărj* (sg. și pl.). *irj*, pe care, cum am arătat, o consemnă. A. Turculeț a notat-o în pct. 485, Măbele localități din jud. Suceava.) Petrovici, nici în *NALR*. *Moldova* în loc de *-ă-* mai adesea un *-é-*, care opiat de realitatea fonetică dialectală exagerat în aprecierea caracterului întru discuția etimologică, noua realiteres.

Iași sens, este și o altă variantă, anume : o vocală apare un diftong, al cărui și *piěrjă* sau *piărjă*). Că schimbarea sporadică, rezultă și din faptul că în estări nu a fost notată o variantă cu în urmă rezultat printr-o diftongare

4. Foarte des a fost înregistrată în anchetele recente din Moldova și Bucovina (dar și în cele mai vechi ale lui S. Pop și E. Petrovici) varianta în care *-é-* apare ca *-é-*, eventual *-ĕ-* (*pĕrjă*). Acest *-é-* pare a fi o realizare mai nouă a unor variante anterioare cu *-iá-* sau cu *-ǎ-*, mai apropiate de etimonul săsesc.

5. Diftongul *-iá-* în locul vocalei *-é-* a fost notat după cum urmează: *piarj* (sg. și pl.) 'prun', în pct. 538, Cosmești, jud. Iași; *piorj* (pl.), față de *piĕrj* (sg.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpușna (vezi ALR I/871); *piárjĭ* (sg.) ~ *piárjĭ* (pl.), în pct. 451, Cuhureștii de Sus, Soroca; *piárjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpușna; *piárjĭ*; *piárjĭ* (pl.), în pct. 504, Costuleni, Lăpușna; aceeași variantă în punctele 506, Leușeni, Lăpușna, 508, Grumezoaia, Vaslui, 510, Lipovăț, Vaslui, 512, Dănești, Vaslui; *piárjă* (sg.) ~ *piĕrjĭ* (pl.), în pct. 532, Miron Costin, Neamț; la fel în pct. 556, Ceahlău, Neamț; *piárșĭ* (sg.) ~ *piárșĭ* (pl.), în pct. 594, Nistorești — Ogoare, Vrancea; *piarjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 679, Enisala, Tulcea (vezi ALR I/872). Forma *piárjă* (sg.) ~ *piĕrjă* (pl.) a fost notată de E. Petrovici, ALR II/6082, în pct. 455, Saharna, Orhei.

Varianta cu *-iá-* a fost înregistrată și în materialul, nepublicat, al NALR. Moldova și Bucovina, întrebarea 1157 și 1158, după cum urmează: *piárjă* (sg.) ~ *pĕrjă* (pl.), în pct. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *piárjă* (sg.) ~ *piĕrjĭ* (pl.), în pct. 501, Dumbrăveni, jud. Suceava; *piárjă* (sg.) ~ *piĕrjă* (pl.), în pct. 589, Miron Costin — Trifești, jud. Neamț; *piárjă* (sg.) ~ *pĕrjă* (pl.), în pct. 590, Bălușești — Icușești, jud. Neamț; aceeași variantă în pct. 595, Gioseni — Tamași, jud. Bacău; *pĕrjĭ* (pl.) ~ *piárjĭ* (sg.), în pct. 658, Păunești, jud. Vrancea. În unele graiuri, alături de diftongul *-iá-*, apare și grupul consonantic *-rș-*: *piárșă* (sg.) ~ *piĕrșă* (pl.), în pct. 661, Mera, jud. Vrancea; *piárșĭ* (sg.) ~ *pĕrșĭ* (pl.), în pct. 668, Nereju, jud. Vrancea.

De asemenea, această variantă cu *-iá-* a fost de mai multe ori notată de participanții la ancheta indirectă din Moldova cu *Chestionarul dialectal*, trimis în urmă cu două decenii în satele și comunele din această parte a țării de către Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași. Semnalările provin din județele Botoșani, Suceava și Iași. Varianta cu *-rș-*, *piárșă*, a fost înregistrată în satele Lungani și Costești, jud. Iași.

6. Diftongul *-ǎ-* în loc de *-é-* a fost înregistrat de S. Pop, ALR I/872, în următoarele variante fonetice: *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjă* (pl.), în pct. 456, Cuizolca, Orhei; *pĕárjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 461, Peresecina, Orhei; *pĕárjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. Leușeni, Lăpușna; *pĕárjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 502, Cornești, Bălți. Din NALR. Moldova și Bucovina, provin următoarele atestări: *pĕárjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 562, Brusturi, jud. Neamț; *pĕárjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 569, Cracăul Negru, jud. Neamț; *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjă* (pl.), în pct. 592, Măgura, jud. Bacău; *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 601, Mărăști — Filipeni, jud. Bacău; aceeași formă în pct. 604, Godineștii de Jos, jud. Bacău; *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 608, Dănești, jud. Vaslui; *pĕárjĭ* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 611, Corodești — Gherghești, jud. Vaslui; aceeași formă, în pct. 623, Grumezoaia, jud. Vaslui; *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.), în pct. 669, Soveja, jud. Vrancea. O variantă cu grupul consonantic *-rș-*, *pĕrșă*; *pĕárșă*, a fost înregistrată în pct. 667, Nistorești, jud. Vrancea. Varianta cu *-ǎ-* a fost notată și în NALR. Muntenia și Dobrogea, anume în trei localități din nordul ultimei provincii. Este vorba de pct. 873, Luncavița, cu forma *pĕárjă* (sg.) ~ *pĕrjĭ* (pl.); de pct. 875, Niculițel, cu *pĕárje* (sg.) ~

perji (pl.); de pct. 883, Sarichioi, Enisala, cu *peárje* (sg.) ~ *perj* (pl.), toate în jud. Tulcea. Varianta *peárjă* (pl.) apare și în pct. Poiana Cristei, Vrancea; la fel, în Căiuți, jud. Bacău, am notat forma *peárjă* (sg.).

7. În mai multe graiuri moldovenești a fost întâlnită o variantă cu *-ă-* în loc de *-é-*, *párjă*. În *ALR I/872*: *párjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 400, Tărăsăuți, Hotin; *párjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 403, Clocușna, Hotin; *párjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 440, Plopi, Sorocea; *párjă* (sg.) ~ *piárjă* (pl.), în pct. 552, Baia, Suceava; *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. 554, Broșteni, Neamț. În *ALR II/6082*: *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. 365, Ciocănești, jud. Suceava. În *NALR. Moldova și Bucovina*: *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. 485, Mănăstirea Humorului, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 491, Capu Codrului — Păltinoasa, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 492, Găinești — Slatina, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *párja* (sg. art.), în pct. 564, Baia, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. Poiana Mărului — Mălini, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *piérjă* (pl.), în pct. 575, Lungeni — Broșteni, Suceava; *párjă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 577, Bicz-Chei, jud. Neamț. De asemenea, în *Chestionarul dialectal* menționat (cap. Viticultură și pomicultură), a fost notată varianta *parjă* în localitățile Dersca, Șendriceni și Săveni, jud. Botoșani. Ea este discutată de J. Byck — A. Graur în „Bulletin linguistique“, I, 1933, p. 16. Asupra explicației propuse de autori vom reveni mai jos.

II. 1. În marea majoritate a cazurilor, materialele dialectale folosite consemnează existența grupului consonantic *-rj-* (*-rž-*), fapt care a fost ilustrat suficient chiar numai cu exemplele nu prea numeroase de pînă acum. Caracterul sonor al celui de al doilea element necesită o explicație, pe care o vom da mai departe.

2. Mai puțin răspîndită, dar foarte importantă pentru etimologia de care ne ocupăm, este varianta cu grupul consonantic *-rș-* (*-rš-*). Ea a fost înregistrată după cum urmează: în *ALR I/871*, *perj/ș* (sg. și pl.) (pomul), în pct. 470, Chițcani, Tighina; *perșă* (sg.) ~ *perj/ș* (pl.), în pct. 590, Muncelu, jud. Bacău; *perșă* (sg.) ~ *perș* (pl.), în pct. 594, Nistorești — Ogoare, jud. Vrancea. Tot numele pomului, cu finalul *-rș*, a mai fost înregistrat în *NALR. Moldova și Bucovina*, întrebarea 1158, după cum urmează: *pérș* (sg. și pl.), în punctele 661, Mera, 662, Vidra, 666, Negriștii și 668, Nereju, toate din jud. Vrancea; *perșă* (sg.) ~ *perș* (pl.), în pct. 667, Nistorești, jud. Vrancea. În numele fructului, *-rș-* a fost consemnat în cazul unor variante prezentate mai sus, sub I, 5, 6. Adăugăm încă o atestare, în care elementul al doilea al grupului consonantic este un sunet intermediar între *ș* și *j*, adică este un *ș lenis*: *pérș/jă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 666, Negriștii, jud. Vrancea (*NALR. Mold. Bucov.*). Forma *perșă* este consemnată și în dicționarul lui Polizu (vezi *DLR*, s.v.).

3. Foarte rară și lipsită de importanță pentru discuția etimologică de mai jos este varianta în care *-r-* din grupul *-rj-* a dispărut sau se aude foarte slab: *pérjă* și *pérjă*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași; *pérjă*, în pct. 570, Pipirig, jud. Neamț. Fenomenul apare și în derivatul *pérjării* (pl. art.), pentru *perjării*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași (*perjar* 'cultivator de perje').

În sursele dialectale menționate au fost consemnate o serie de caracteristici ale fructului în discuție, mai rar și ale pomului. Este vorba de forma, culoarea, timpul de coacere, utilizarea, calitatea etc. fructului numit *perjă*.

Aceste note sînt utile pentru o mai bună cunoaștere a laturii semantice a termenului și, într-un anumit sens, chiar și pentru clarificarea etimologiei lui.

Din ALR I/871, 872, reținem următoarele caracteristici: 1. Perjele se desfac mai ușor de pe sîmburi. Această însușire a fost notată în ALR I/871, pct. 552, Baia, jud. Suceava: „carnea sã *diskică* mai ușor”; în ALR I/872, pct. 388, Straja, jud. Suceava: „miezul nu se ține de sîmbure”; pct. 400, Tărăsăuți, Hotin: „se *deslică*”; pct. 512, Dănești, Vaslui; pct. 528, Mărăști Vale, Bacău; pct. 538, Cosmești, Iași: „(carnea) nu se ține de sîmbure”; pct. 550, Tg.-Neamț, pct. 556, Ceahlău, pct. 558, Gîrcina, toate în jud. Neamț; pct. 588, Rîpile, jud. Bacău; pct. 594, Nistorrești – Ogoare, jud. Vrancea. 2. Perjele au forma alungită, lungăreață (lunguiață). Această caracteristică a fost notată în ALR I/871, în pct. 704, Branștea, jud. Galați, iar în ALR I/872, în pct. 382, Colincăuți, Hotin: „sã *lungîșe*”; pct. 420, Todireni, Botoșani; pct. 486, Gura Galbină, Tighina: „mai lungărețe și mai subțiri la carnea lor”; pct. 504, Costuleni, Lăpușna; pct. 512, Dănești, Vaslui; pct. 518, Trifești, Iași; pct. 542, Tătărăuși, Iași; pct. 552, Baia, Suceava; pct. 582, Moinești – Văsiești, Bacău; pct. 592, Cîmpuri, Vrancea; pct. 618, Stoiești, Vaslui. 3. Perjele se coc mai tîrziu, sînt de toamnă, toamnălice. Această însușire a fost consemnată de ALR I/872 în pct. 532, Tazlău, Neamț și în pct. 540, Ceplența – Viriți, Iași. 4. Perjele se pot usca pentru iarnă, sînt „mai bune”. Precizările provin din pct. 508, Grunezoaia, Vaslui și din pct. 522, Mădirjac, Iași. Alte note: perjele sînt „mai uscate și au pielița mai groasă” (pct. 398, Ibănești, Botoșani); sînt mai vîrtoase, „mai curcubătoase” (pct. 502, Cornești, Bălți). La Liești, Galați, pct. 610, s-a notat soiul numit *perje moldovenești* (ALR I/872).

În materialul adunat de E. Petrovici în ALR II/6082, găsim următoarele precizări cu privire la soiul de prune numit *perje* (*perje* a devenit și termen generic pentru 'prune'). Există *perje bîrdace* (pct. 414, Cristești, Botoșani; pct. 463, Onițani, Orhei), *perje avrame* (pct. 414, Cristești, Botoșani), *perje goldane* (pct. 399, Boian, Cernăuți; pct. 405, Trebisăuți, Hotin; pct. 431; Recea, Bălți; pct. 463, Onițani, Orhei; pct. 478, Căușanii Vechi, Tighina pct. 520, Larga, Iași; pct. 531, Călugăra, Bacău, cu varianta fonetică *șîoldâni* (de toamnă). Acest soi mai este numit *perje vinele* (pct. 537, Mircești, Iași), *prune perje* sau, simplu, *poame 'perje'* (pct. 551, Pipirig, Neamț).

În NALR. *Moldova și Bucovina* (întrebarea 1157), reapar multe din notele consemnate anterior. Astfel, în 11 localități s-a făcut precizarea că perjele sînt „lungărețe”, și anume în pct. 530, Larga-Jijia, Iași; pct. 537, Borosești, Iași; pct. 558, Ruginoasa, Neamț; pct. 574, Farcasa, Neamț; pct. 606, Ivănești, Vaslui; pct. 621, Ghermănești, Vaslui; pct. 618, Lipovăț, Vaslui; pct. 627, Fălciu, Vaslui; pct. 633, Oancea, Galați; pct. 659, Păunești, Vrancea; pct. 663, Pralea, Bacău. Dimpotrivă, prunele sînt „rătunde” și au pulpa lipită de sîmbure (pct. 530, Larga-Jijia, Iași). Perjele sînt „mai bune” (pct. 531, Luceni, Iași; pct. 618, Lipovăț, Vaslui), mai „dulci” (pct. 610, Muntenii de Sus, Vaslui), mai „cărnoase” (pct. 530, Larga-Jijia, Iași), sînt de culoare „albastră” (pct. 618, Lipovăț, Vaslui) sau sînt „cernelii” (pct. 624, Vutcani, Vaslui), dar există și *perje albe* (pct. 536, Coropcenii, Iași; pct. 540, Erbiceni, Iași; pct. 600, Pungești, Vaslui). În ultimul caz, trebuie avut în

vedere însă și sensul generic, de 'prună', al cuvîntului *perjă*, din graiul moldovenesc. În același material a fost consemnată și denumirea *perje bistrife*, în pct. 622, Stănilești, Vaslui. Sintagma *perje moldovenesti*, perje din care se face *poverli* (povidlă), a fost notată în pct. 537, Borosești, Iași. Tot aici, un alt soi poartă numele de *perje ungurești*; acestora li se mai spune și *coădeșe* sau *bardace*. Prunele sînt „grase“, iar perjele sînt „slabe“ (pct. 623, Grumezoaia, Vaslui). În ultima localitate s-a făcut și precizarea că prunul și perjul sînt pomi diferiți. În cazul fructului numit *perjă*, simburile se „dejghioacă“ sau se „desface“ ușor de „pulpă“ (pct. 567, Gîrcina, Neamț; 670, Hirja, Bacău); perjele sînt „cu gît“, se precizează în pct. 648, Tălpigi, Galați. Pe cînd prunele se coc „mai devreme“, perjele sînt „de toamnă“, s-a spus în pct. 647, Priponesti, Galați și în pct. 648, Tălpigi, același județ.

Demne de reținut sînt determinantele din sintagmele *perje bistrife*, din Stănilești, Vaslui, și *perje ungurești*, din Borosești, Iași. În ultimul caz, determinantul *ungurese*, cu sensul '(român, -esc) din Transilvania sau din Ungaria' a mai fost înregistrat și în „Șezătoarea“, V, 5—6, p. 69, în îmbinarea, tipică pentru graiurile românești din zona Bistrița-Năsăud, *poame ungurești*, cu sensul 'prune ~', adică *perje*. *Perje ungurești* și *prune ungurești* au fost consemnate și în răspunsurile la *Chestionarul* de pomicultură al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași. Pe de altă parte, Ion Nuță, în ancheta personală de pomicultură, a înregistrat în județele Neamț și Bacău sintagma *prune ardelenesti*, care pare a denumi tot soiul de care ne ocupăm. Același sens ar putea să-l aibă și denumirea *prune nemțești*, pe care o găsim în *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 273.

Referitor acum la prima sintagmă, determinantul adjectival *bistriț*, -ă este înregistrat în *Dicționarul Academiei Române (DA)*, s.v., cu sensul eronat '(prune) acre, acide', în combinații ca *prun bistrif*, *prună bistrifă*, pl. *prune bistrife*. După datele de care dispuneau autorii acestei lucrări în momentul publicării (anul 1913), expresiile respective erau cunoscute prin Hațeg și Bihor. Despre sintagma *prun bistrif* se spune că este egală cu cea din Moldova *prun perj*. Etimologia propusă în *DA* este de asemenea eronată. Autorii inventează „un tip slav **bystriči* (din *bystrŭ* 'iute', cu schimbarea înțelesului: 'pișcăcios'. Cfr. numele de rîu *Bistrița* = torent de munte, apă care curge repede)". Se observă îndată intenția de justificare a sensului inventat 'acre, acide', pe cînd în realitate soiul respectiv este caracterizat tocmai prin nota antonimă 'dulce'.

În ciuda faptului, pe care îl vom arăta imediat, că etimonul just al acestui adjectiv fusese între timp descoperit (de altfel nu era o etimologie prea complicată), Al. Cioranescu, *DER*, nr. 891, repetă erorile din *DA*, atît în privința sensului adjectivului *bistrif*, -ă ('acidulado, agrio; se dice todo de una variedad de ciruelas'), cît și în privința etimologiei. Alți autori de dicționare, mai vechi sau mai recente, fie că nu înregistrează adj. *bistrif*, -ă, fie că-l definesc neprecis sau îl lasă fără etimologie. În prima situație sînt L. Șăineanu, *DU*, H. Tikin, *DRG*¹ (la fel și în ed. a II-a), Scriban, *Dicț.* În *DLRM*, sintagma *prune bistrife* este explicată, neprecis, prin 'prune brumării', iar *prun bistrif*, prin 'varietate de prun care produce prune brumării'. Etimologia adj. *bistrif*, -ă nu este menționată. Cele spuse în *DLRM* sînt preluate aproape cuvînt cu cuvînt în *DEX*, inclusiv expresia „Etimologia necunoscută“. Rezerva ultimelor dicționare față de explicația din *DA* și *DER* este, firește, jus-

tificată. De neînțeles rămîne însă faptul că autorii lor au neglijat definiția ireproșabilă și etimologia corectă din I.-A. Candrea, *CADE*, s.v. : „*bistriță* adj. *Băn. Trans.* numai în *prună* ~, varietate de prune de toamnă, de formă lungăreață și al cărei simbur se deslipește ușor de partea cărnosă“. Etimoul propus de Candrea este numele propriu *Bistrița*. În privința sensului, se observă îndată că el coincide cu cel al mold. *perjă*. Etimoul propus de Candrea, singurul just, a fost, fără îndoială, neacceptat de lexicografii ulterioari din cauză că nu a fost deloc argumentat de cel care l-a intuit.

Dar referirea la un toponimic precis, anume la regiunea Bistrița din nord-estul Transilvaniei, celebră zonă pomicolă a țării, fusese de mai multe ori făcută pînă în 1975, anul apariției dicționarului explicativ (DEX). Astfel, în 1967, Ștefan Binder, în lucrarea *Contribuții la studiul elementelor germane din lexicul graiurilor populare românești. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărută în „Analele Universității din Timișoara“, Seria Științe filologice, V, la p. 62, după ce explică sintagma *prună bistriță* prin 'varietate de prune de formă lungăreață, care se coc toamna și ai căror simburi se desprind ușor de partea cărnosă', iar sintagma *prun bistriț* prin 'prunul care produce aceste prune' (expresiile sînt cunoscute în com. Vlcele, jud. Cluj, în com. Belinț, jud. Timiș și în „întregul Banat“), propune ca etimon cuvîntul săsesc *bistrițăr*, din săs. *bistrițăr* (*pelzän*). Mai înainte, se spune în continuare, R. Todoran îl considerase calc după magh. *beszterce* (*szilva*). Atît adjectivul săsesc, cît și cel maghiar, au ca punct de plecare numele *Bistrița* din nord-estul Transilvaniei. În cazul cuvîntului românesc, modelul săsesc propus de Șt. Binder trebuie neapărat avut în vedere, cum vom arăta și mai jos, căci în limba română derivatul adjectival normal de la numele propriu în discuție ar trebui să fie alcătuit cu sufixele *-ean*, *-ă*, sau *-enesc*, *-enească*, așadar *bistrițean*, *-ă* sau *bistrițenesc*, *-enească*, derivate care într-adevăr există în numeroase graiuri populare chiar în combinații care denumesc soiul de prune în discuție. Etimologia săsească a adj. *bistriț*, *-ă* este mai precisă decît cea a lui I.-A. Candrea.

Disponem acum de un număr mult mai mare de atestări ale sintagmei al căreia al doilea element este un derivat adjectival de la numele regiunii și orașului transilvănean *Bistrița*. În *ALR II/6082*, E. Petrovici a înregistrat *prune bistrițe* (sg. *prună bistriță*) în următoarele localități : pct. 27, Glimboca jud. Caraș-Severin ; pct. 47, Vălceni, jud. Timiș ; pct. 64, Ineu, jud. Arad ; pct. 76, Chizătău, jud. Timiș ; pct. 95, Gîrda de Sus, jud. Alba ; pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara (aici li se spune și *prune de toamnă*) ; pct. 250, Petreștii de Jos, jud. Cluj ; pct. 279, Bocșa, jud. Sălaj ; pct. 284, Sînmihaiul Almașului, jud. Cluj ; pct. 325, Voievozi (Chiniz), jud. Bihor ; pct. 334, Moftinu Mic, jud. Satu-Mare. În pct. 310, Roșia, și în pct. 316, Sianicolaul Român, ambele din jud. Bihor, a fost înregistrată varianta cu metateză *bristiț*, *-ă*. Proveniența de la numele propriu *Bistrița*, pe terenul limbii române, a determinantului (adjectival) este neîndoielnică în sintagme ca : *prune de bistriță*, din pct. 228, Toplița, jud. Mureș ; *prune bistrițânești*, din pct. 260, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud ; *prune bistrițene*, din pct. 272, Boiu Mare, jud. Sălaj și din pct. 349 (~*bd'istrițenē*), Groși, jud. Maramureș. În această situație, în dicționarele românești trebuie să fie înregistrate adj. *bistrițean*, *-ă* și *bistrițenesc*, *-ească*, cu același sens ca și adj. *bistriț*, *-ă*, toate de la numele propriu *Bistrița*, dar ultimul din adj. săsesc *bistrițăr*. În materialul *ALR II/6082* a fost înregistrată

în pct. 346, Negrești, jud. Satu-Mare, „prune *mhiștrățã*“, cu sensul 'prune bistrife'. De asemenea, Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, I, Craiova, 1985, p. 307, consemnează sintagma *prune mistrețe* „bune pentru legvari“ (adică pentru marmeladă, magiun), în localitatea Valea Seacă din Satu Mare. Avem a face, poate, cu o variantă modificată prin etimologie populară (apropierea de cuvîntul *mistreț*, -cașă, adj.) a cuvîntului *bistrif*, -ă, fără suport lexical în graiurile din această parte a țării. Adăugăm că *pruni bistrifi* (*bd'istrif*) a fost atestată și de S. Pop, în *ALR I/871*, în localitatea Fundătura, din jud. Cluj, pct. 255.

Despre soiul denumit *prune de Bistrița* sau *prunul de Bistrița* se găsesc date complete în tratatele de pomologie, românești și străine. În tratatul *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 273, este menționat soiul *prune grase românești de Bistrița*. În aceeași lucrare, cu titlul schimbat, anume *Pomologia R.S. România*, vol. al IV-lea, București, 1965, p. 17—18, după ce se dă numele științific al speciei numită *perj*, *Prunus domestica L* (sau *vinele românești*), se arată că există mai multe subspecii, printre care subspecia *oeconomica Borkh.*, al cărei fruct este alungit, iar pulpa este neaderentă la simbure, și subspecia (varietatea) *pruneauliana Ser. apud D.C.* În același volum, la p. 197—198, vorbindu-se despre „vinețele românești“, care-s totuna cu perjele, se spune că sînt de două feluri: a) prunul *De Bistrița*, mai puțin rezistent la secetă, cu fructele asimetrice, mai slab brumate și b) *prunul Brumăriu*, mai bine adaptat la condițiile de secetă, cu fructele mai mult sau mai puțin asimetrice și mai puternic brumate. Ambele varietăți sînt apreciate ca foarte bune, cu un gust excelent. Pulpa nu aderă la simbure. Fructele se coc tîrziu, au un conținut de zahăr apreciat ca „mijlociu“, sînt acidulate și au un procentaj ridicat de tanin. Sînt bune de marmeladă și de uscat pentru iarnă.

Originea soiului numit *perj* ar fi prin partea de est a Asiei Mici, prin Iran și Siria sau regiunea Caucaz. Peninsula Balcanică a devenit a doua patrie a acestui soi. În altă lucrare, anume *Dicționarul enciclopedic român*, III, literele *K—P*, București, 1965, p. 886, se spune despre prunul de Bistrița că este un soi „originar din Transilvania, cu fructul de mărîne mijlocie, cu adîncitura longitudinală de culoare mai închisă. Pulpa fructului, tare și zemoasă, nu este lipită de simbure“. Iar în *Dicționar etnobotanic*, de Al. Borza, București, 1968, p. 138—139, sub aceeași denumire savantă *Prunus domestica L* (rom. *Prun*, *Perj*), sînt menționate, printre numeroase alte soiuri de fructe ale acestei subspecii, și denumirile *prune bistrifene*, *bistreț* (atestare din anii 1937—1940), *bistrife*, *bistrifii* (fără accent; probabil *bistrifii*, pl., de la un sg. în sufixul -iu, **bistrifiu*). Apare și varianta cu metateză, semnalată și mai sus, *bristife* (prune ~), precum și cea cu modificarea lui *b- + i* în *d'*-, transcrisă însă *distrife*. Soiul mai este numit în literatura de specialitate și *vinele românești*. Echivalentul german pentru pom, dat de Al. Borza, este *Zwetschenbaum*. Identitatea dintre această varietate și cea denumită în graiul moldovenesc *perjă* este în afara oricărei discuții.

Denumirea cu determinantul derivat de la numele zonei Bistrița, în afară de semnalarea de mai sus, mai apare pe teritoriul graiului moldovenesc în încă mult mai multe puncte. Afirmăția se bazează pe datele cuprinse în răspunsurile la *Chestionarul pomicol* al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, în care se întîlnesc denumiri ca *prune brumării de Bistrița*, *prune de Bistrița*, *prune bistrifene*, *prune bistrife*. Ultimele două

sintagme, precum și expresia *prune bistrițești*, sînt înregistrate de Gh. Iordache, *op. cit.*, p. 308, nu numai prin Transilvania, dar și prin vestul Moldovei, de pildă în Căiuți, jud. Bacău. Expresia face parte din limbajul tehnic al cultivaților de pomi fructiferi. Din această cauză, în foarte multe cazuri trebuie să admitem o preluare în vorbirea populară a termenului tehnic pomicol. Vorbirea populară moldovenească dispunea de cuvîntul mai vechi, tot de origine transilvăneană, cum se va vedea, *perjă*, respectiv *perj*.

Pomicultura din zona Bistrița-Năsăud s-a bucurat de o foarte mare atenție la populația germană-săsească de aici. Ca și în alte centre săsești din Transilvania, cu multe secole în urmă se practica aici intens altoirea pomilor sălbatici pentru crearea de noi soiuri. Un rol important îl aveau în acest sens pastorii sași. Livada lor trebuia să fie un model pentru enoriași, ea era totodată și o pepinieră conținînd soiurile cele mai valoroase. Pentru informații, vedă cele spuse în *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch (SSW)*, I, p. 429, sub cuvîntul *Baum*. În așa-numitele *Baumgarten* (în săs. de sud *Bangerl*, în săs. de nord sau năsăud. *Bangerl*³), care erau livezi de pomi fructiferi situate în afara localităților, în cîmp, și fără garduri împrejur (vezi *SSW*, I, p. 432—434), precum și în grădinile din localități, au fost create în secolele precedente multe soiuri de pomi prin altoire, soiuri care s-au răspîndit apoi în toată Transilvania și chiar și dincoace de Carpați. Nivelul foarte ridicat al pomiculturii în regiunea Bistrița-Năsăud rezultă și din terminologia pomicolă neobișnuit de bogată, pe care a înregistrat-o în graiurile săsești de aici Friedrich Krauß, în lucrarea *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Beitrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen, (Nösn. Pfl.)*, Bistrița, 1943. În *Introducere*, p. IX, lexicograful sas face următoarea apreciere: „Als vorzüglich geeignetes Obstgebiet hat das Nösnerland für die verschiedenen Obstgattungen und deren mannigfache Arten eine Fülle von Bezeichnungen hervorgebracht“. Spre exemplificare, menționăm că în această lucrare au fost înregistrate 318 denumiri ale unor varietăți de pere, cărora li se adaugă încă sute de denumiri ale multor soiuri (p. 332—361); au fost apoi înregistrate 419 feluri de mere, cu sute de alte denumiri de variante și soiuri (p. 362—413). Foarte mare este și numărul denumirilor pentru prune (p. 445—467). Demn de remarcat este faptul că în terminologia botanică populară a sașilor de la Bistrița-Năsăud numărul imprumuturilor lexicale de origine maghiară, dar mai cu seamă de origine românească, este extrem de ridicat. Acestea din urmă au o mare circulație în vorbirea săsească, constituind totodată o dovadă a unor contacte strînse și îndelungate între membrii celor două comunități lingvistice.

Referitor la problema pe care o urmărim, se poate constata că numeroase soiuri de fructe caracteristice regiunii au fost denumite în dialectul săsesc cu ajutorul unor sintagme în care determinantul este adj. *bistritzer*. Astfel, un soi de mere este numit *bästerzəppəl* (= Bistritzerapfel) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); un soi de cireșe dulci este numit *bistritzərkärsch* (= Bistritzer Kirsche) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 440; id., *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag*

³ Din acest cuvînt săsesc provine rom. *băngar*, 'grădina de pomi', 'livadă', din pct. 260, Beclean, în *ALLR SN I*, h. 201 (vezi și V. Arvințe, *Di. Etimol.*, p. 166, 194), cuvînt neînregistrat în dicționare. N-ar fi deloc exclus ca varietatea de prune numite *bugărci* (sg. *bugărcă*), înregistrată în *NALR. Ottenia, III*, MN 1157/Pl. 79, în pct. 963, Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, varietate caracterizată prin aceea că fructele sînt lunguțe, de culoare vinată și se coc tîrziu, să fie denumită cu un cuvînt în al cărui radical să se afle săs. *bu(n)gar* + suf. *-că*.

zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch (Trepp. Wb. SSW, V, litera K, p. 148, sub *Kirsche*); un soi de *bir* (= Bistritzer Birne) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 325 în regiune soiul de prune numit în săsește *bistritz*, care este identic cu ceea ce în Moldova se cheamă *p* cu ceea ce se cheamă în germană *Bosnische Pflaun*. Prunele aparținând acestei varietăți mai sînt denumite la Bistrița-Năsăud și „August-, Blaue-, Haus-, G. Nösner-, Städterbilsse“, săs. *zibripelz* (*zibri* 'magiuu' sînt denumite *besztercei szilva* 'Bistritzer Zwetschge', merate (vinete, de toamnă, slabe la carne sau hitioa sînt proprii și perjelor moldovenesti, o dovadă în plus soi. Varietatea numită în săsește *Regner Bilsse*, adică și *blöpelz*, adică 'prune vinete', este identică cu varietatea La fel, denumirea *nîsmarpelz* (= Nösnerbilsse), adică Năsăud', are același sens ca și denumirea *bistritzarpelz* aceste prune se mai cheamă în săsește și *hiarwa* (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 446—449, 459).

În lumina celor de mai sus, putem conchide că în cele mai multe graiuri românești din Transilvania Maramureș sînt denumite prin sintagmele *prune bistritlene*, ~ *bistritlenești* etc.), respectiv *pruni* (pomi graiurile românești din estul și nord-estul Transilvaniei întreaga Moldovă denumirile *perje*, respectiv *perji*. A una și aceeași realitate. Soiul în cauză a fost creat, în zonă pomicolă din nord-estul Transilvaniei.

Întrebarea care se pune în mod normal este cînd s-a dat. Un răspuns sigur nu putem da. Singurul mijloc de care dispunem este să stabilim cît mai bine posibil vechimea cuvintelor prin găsirea primei atestări.

Deocamdată, cea mai veche atestare a cuvîntului este numele propriu *Perjul*. Acesta apare într-un document brie 25, din Iași. Este o carte de vînzare dată de Pătrășcuț și frații lui, Grigore și Toma, și Gorcea și **Perjul**, fii lui Oancea, nepoții lui Sava, din satul Ionășeni pe Jijia, la capătul Stîncii (*DIU*). Ca nume de familie, **Ștefan Perjul** este menționat într-un document din 1699, februarie 25, care este o carte de întărire a lui Axente din comuna Bălașa, pentru diverse moșii, un contract de vânzare a lui Dabija Vodă. Se spune acolo: „... giuătate de la ținutul Tecuciului pe apa Bîrladului, ... ci au cumpărat la Lazar și de la **Ștefan Perjul**, fecior Lupului de Măzărului și de la **Gavril**“ (*Arhiva genealogică*, II (1913), Iași, p. 66). și în secolul următor. Astfel, un **Chiriac Perjul**, fost preot, din ținutul Tecuciului, este menționat în anul 1777. C. Stoide, *Documente tecucene*, Bîrlad, 1938, p. 70); Dabija Vodă, este pomenit în anul 1777 (*ibid.*, p. 66) și sînt menționați „feciorii lui **Timircan Perjul**“ (*ibid.*). La începutul secolului XIX-lea, în 1804, o parte din moșia Bălăbăneștilor a

răzeși, anume **Perjăștii** (I. Antonovici, *Documente birlădene*, IV, Birlad, 1924, p. 251).

Numele fructului apare pentru prima dată tot ca nume propriu: **Perjă**, într-un zăpis din 1662, iunie 19 : „... pe un bătrîn din Ciorăști, cumpărat de la Irimia, de ficiorul lui Isarie și Nastii și de la Necula și Toader, feciorii lui **Perjă**“. Citatul provine dintr-o carte de judecată a divanului domnesc din 19 iunie 1814 (vezi I. Antonovici, *Documente ale foastelor schituri Orgoeștii, Bogdănița, Pîrveștii, Cîrțibașii și Mîrzașii din județul Tutova*, Huși, 1929, p. 11). În *DLR*, *perj* este atestat în anul 1712 (în *Uricariul*, XX, 87), iar *perjă* în 1792 (*Uricariul*, IV, 133/7). Numele pomului mai este atestat și în anul 1781 : „(tisa) ... se potrivește la floare cu lemnu **perjului**“ (vezi C. C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1975, p. 129; este vorba de *Orînduiala de pădure*, din timpul împăratului Iosif al II-lea).

Dacă la începutul secolului al XVII-lea numele pomului ajunsese nume de familie, trecînd prin faza poreclei sau a supranumelui, atunci putem presupune că pătrunderea în graiul moldovenesc a cuvîntului în discuție avusese loc cu siguranță în secolul precedent. Prin urmare, apariția soiului de prun cu însușirile cunoscute (culoarea vinată a fructului, forma lunguiață, tomnatic, dulce, se desprinde ușor de simbure, se păstrează pe iarnă uscat sau făcut magiun etc.) trebuie plasată cel puțin în secolul al XVI-lea. Cum și cine a creat noul soi nu vom ști probabil niciodată. Atîta doar putem spune că *perjul* sau *prunul bistrițean* este considerat de specialiști ca făcînd parte din aceeași varietate care în limba germană este denumită *Zwetsch(g)e*, *Quetsche*, *Zwetschke*, în dial. sâs. transilv. *mâtschə*, iar pomul *mâtsche-bom* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 659). Denumirea științifică este *Prunus domestica*. Acest soi a fost adus în Europa (Ungaria) din Turchestan pe la anul 1500 (*Meyers Lexikon*, 7. Auflage, vol. IX, Leipzig, 1928, p. 339–340). Etimologia cuvîntului german *Zwetsch(g)e* (cu variantele menționate) pleacă de la cuvîntul mediogrecesc *damâskēnon*, folosit în latina savantă în sintagma (*prunum*) *damascenum* 'Pflaume von Damaskus'. Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 19. Auflage bearbeitet von Walther Mitzka, Berlin, 1964, p. 898 (Kluge, *EWDS*¹⁹) face precizarea că dialectele germane de sud și de vest operează o separare între prunele timpurii, care se coc în august, și cele tîrzii, de toamnă. Acestea din urmă se coc în septembrie, sînt mai lunguiețe și se numesc *Zwetsch(g)e*. Pătrunderea soiului din spațiul pontic spre centrul Europei a avut loc prin Transilvania și prin Silezia. Cu toate acestea, soiul denumit în săsește *mâtschə*, cuvînt care provine din același etimon ca și *Zwetsch(g)e*, nu este același soi cu cel pe care îl denumește ultimul cuvînt. *Matsche* denumește în dialectul săsesc o 'prună rotundă care nu se deslipește de simbure și din care se face țuica' (vezi *Siebenbürgisch-Deutscher Wortatlas*, herausgegeben von Kurt Rein und Reiner Hildebrand auf Grund der Vorarbeiten, von Kurt Rein, bearbeitet von Hans-Henning Smolka, I, Marburg, 1979, p. 18). Situația este, prin urmare, încurcată și nu este nici datoria noastră de a o clarifica. Putem însă face presupunerea că soiul importat în secolul al XVI-lea dinspre regiunile pontice sau din Orientul Apropiat a putut fi modificat, prin altoiri și încrucișări, de vestiții pomicultori sași din nord-estul Transilvaniei, pînă s-a ajuns la soiul numit *prun bistrițean*, iar în estul Transilvaniei, în Bucovina, în Moldova și în Basarabia, *perj*. Că asemenea trans-

plantări de pomi fructiferi erau practicate în secolul amintit stă mărturie și faptul că tot acum, în secolul al XVI-lea, a ajuns în Europa *zarzărul* (*Prunus cerasifera*, germ. *Kischpflaume*).

În intervalul de aproximativ cinci sute de ani de cînd au pătruns în limba română cuvintele *perjă* și *perj*, vorbitorii au avut vreme să derive de la ele cîteva cuvinte noi și să le îmbogățească latura semantică. Astfel, cu ajutorul sufixului *-ar*, a apărut derivatul *perjar*, care înseamnă : 1. 'cultivator sau posesor al unui loc cu perji'. În *NALR. Moldova și Bucovina*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași, a fost înregistrată forma de plural cu *-ă-*: *perjării di la Tansa*. 2. 'poreclă dată unui locuitor din regiunea de dealuri a Moldovei de către cei de la munte' (sinonime: *girtan, cojan, jârpan, jarcă*) (vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, SCȘt., VII, fasc. 1, Iași, 1957 p. 159). 3. 'nume dat de către plutașii de la munte, de mai sus de Piatra-Neamț, plutașilor originari din satele situate pe Valea Bistriței mai jos de acest oraș' (*ibidem*). 4. 'perj, pomul care face perje'. Ultimul sens, neinregistrat în *DLR, s.v.*, a fost notat de S. Pop, *ALR I* /871 în pct. 445, Cosăuți, în pct. 454, Stroești, de peste Nistru și în pct. 456, Cuizovca, Orhei. Cuvîntul *perjâr* cu sensul 'pomul care face perje' a fost înregistrat și în *NALR. Transilvania*, în pct. 317, Mihăileni, Livezi, jud. Harghita (la întrebarea 1158). În aceeași sursă dialectală, a fost notat cuvîntul *persecar*, cu sensul 'piersic, pomul care face piersice', în pct. 405, Cerbăl, jud. Hunedoara (la întrebarea 1178). Funcția specială, în aceste cazuri, a sufixului *-ar* a fost discutată de G. Pascu, *Sufixe românești*, p. 85, unde se dau exemple ca *frăgar 'dud', aguridar, scorumbâr, smeurar*. Aria transilvăneană (în sens larg) a sufixului *-ar* cu această funcție, în cazul cuvintelor *pomișar (pomnișar)* și *frăgar* poate fi văzută în *ALR SN I*, h. 216, *dud*. În graiurile de pe Valea Nistrului, cercetate de S. Pop, avem a face, desigur, cu una din trăsăturile lexicale ardeleneste, foarte numeroase, caracteristice acestei zone.

În seria derivatelor, mai trebuie menționat și *perjărie* 'livadă de perji'. Derivatele, atestate recent, *perjoaică, perjoaie, perjucă*, cu valoare de determinant în sintagme al căror prim element este cuvîntul *poamă* 'struguri', vor fi prezentate mai jos. Pe lângă folosirea lor ca nume de persoană, cuvintele *perjă, perj* apar și în toponimie (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 97).

În ciuda valorii economice foarte ridicate, din motive încă necunoscute nouă, *perjă* a intrat în niște sintagme cu conținut depreciativ: expresiile (vulgare) *rahat cu perje* 'nimic, fleac, lucru fără importanță' și *a fi bun (de pus) cu perje* 'despre un om care nu-i bun de nimic'.

După ce ne-am familiarizat, în urma unui mare ocol, absolut necesar, cu cuvîntul, cu latura lui semantică, cu istoria lui și cu realitățile la care se referă, revenim la chestiunea cu care am început: etimologia cuvîntului *perjă* (și *perj*). Din cauză că etimologia, corectă, a cuvîntului *perjă*, propusă de C. Lacea, anume din săs. *Piersch* 'piersică', nefiind deloc argumentată, nu i-a convins pe nici unul din lexicografii care i-au urmat, considerăm necesar, în continuare, să aducem cît mai multe probe în sprijinul ei.

Mai întîi ne vom ocupa, pe scurt, de cuvîntul germ. *Pfirsich* și de echivalentele lui în dialectul sașilor transilvăneni, pentru a vedea dacă nu cumva diferitele variante dialectale românești, prezentate anterior, au vreo legătură cu reflexele dialectale săsești ale termenului german literar menționat.

ă (Nhd.) există atât varianta *Pfirsich(e)*, f., cât și umind fructul pomului *Amygdalus persica*. Există masculin *Pfirsich*, care la început denumea pomul, roape peste tot teritoriul de limbă germană, și fructul se folosește cuvântul *Pfirsichbaum* sau *Pfirsichbaum*. Pomul a pătruns în lumea mediteraneană, încă din La baza denumirii germane pentru pom stă adj. pentru a adj. *pērsicus*, din sintagma *malum pērsicum*, și din germană, care denumește fructul, provine din *pērsica*, din sintagma *mala pērsica*, pl. neutru de la le latinești *pērsicum* și *pērsica*, împreună cu realitate intrat în spațiul germanic înainte de a doua mutație le participă la schimbarea lui *p-* în *pf-*. Cu toate latează abia din secolul al XII-lea : mhd. *pfērsich*. ne și în unele limbi germanice se păstrează totuși *rsik*, ags. *pērsic*, *pērsoc*, sued. *persica* ; norv. și dan. este atestată din 1482, cea cu finala *-sching* (*pfir-* dialecte în care grupul consonantic apare ca *-rs-* și *s* (astfel este situația și în limba germană literară), realizează ca *-rș-*, sau chiar *-rž-* (ca în sâs. transilv. DS¹⁹, p. 543—544 ; Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Gießen*, 1909 (*Dt. Wb.*⁵), II, p. 410). Despre ultima arg mai jos.

Inițial, constatăm că în dialectul săsesc din Trante în care cea de a doua mutație consonantică a și variante în care această trecere nu s-a petrecut. Ată de exemplele următoare : sâs. de nord sg. *fearsch hl* (f.) ~ *fearschn* 'Steinfrucht des Pfirsichbaums' ronus persicus' (= piersic). În regiunea Bistrița-*ap. Wb.*, p. 730 și *Nösn. Pfl.*, p. 464, a înregistrat *h* în 6 localități, iar *fearšt* într-o localitate (Jaad, nea, au fost consemnate și variantele în care grupul ca *-rž-* (transcris uneori de lexicografii sași prin ză spiranta șuierătoare sonoră *-ž-*, absentă, de regulă, n germana literară) : *fîrščänk*, *fîrščlänk*, *fîščänk*, *?*, p. 380). Varianta săsească năsăudeană *fîržän* 1, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der Siedlungen in Siebenbürgen*, în vol. *Siebenbürgische*, p. 13. Numele pomului este în sâs. *Fîrščänk* bôm.

La mutație consonantică (cu *p-* păstrat) este cea scufia etimologică de față. Menționăm următoarele ud.) *Piarsch*, atestat de Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. p. 730) în 8 localități din partea de sud a regiunii *öbeôm*, *Pierschöbeôm* 'piersic', *Wösserpiersch* (= *Wasersic*' (Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 465). Păstrarea lui germane săsești din partea de sud a zonei Bistrița-ru orașul Reghinul-Săsesc. Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, ch-Regener Gelände ist westmd. *p* gegenüber ostmd. ten wie in *Pfirsich* (*Piarsch* : *Fiarsch*, *Fîrščänk* und

Pfeffer“). În cazul ultimului cuvânt, forma fără mutația consonantică *Pieper* (< mnd. *peper* 'Pfeffer'), din partea de sud a regiunii, se opune formei cu *f*-, *Fäfer* etc., din graiurile săsești nordice (Fr. Krauß, *op. cit.*, p. 36). Faptul este menționat de Krauß și în *Introducere*, p. VIII: „Südnösterreichisches *p* in *Piedem*, *Peltr*, *Pien* 'Pfebe', 'Melone', *Piarsch* 'Pfersich' deutet auf westmitteleuropäischen Ursprung gegenüber *Fenn* und *Piarsch*, *Firschänk* mit ostmitteldeutschem *f*“.

Varianta cu *p*- a fost înregistrată și în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei: *piârș* (K. K. Klein, *op. cit.*, p. 13; Ingeborg Hudler, *Allromänisches Lehngut im Westen und Osten*, în vol. *Luxemburg und Siebenbürgen*, Köln-Gratz, 1966, p. 200), *Pierschebüm* 'Pfersichbaum' (SSW, I, B, p. 439).

Pornind de la datele oferite de graiurile săsești din Transilvania, putem explica satisfăcător variantele formale ale mold. *perjă*, *perj*.

Mai întâi, toate atestările dialectale, prezentate mai sus, ale acestor cuvinte conțin la inițială suncul *p*-, fapt care indică originea lor din acele graiuri săsești în care nu s-a petrecut fenomenul celei de a doua mutații consonantice. Dacă punem în corelație acest fapt cu zona în care a apărut soiul de prune de care ne ocupăm, atunci graiul săsesc preconizat trebuie căutat mai ales în partea de sud a teritoriului săsesc din regiunea Bistrița-Năsăud, unde Fr. Krauß a consemnat circulația variantei săs. *piarsch*. Nu poate fi complet exclusă nici posibilitatea împrumutării cuvintelor românești din dialectul săsesc vorbit în sud-estul Transilvaniei, care cunoaște de asemenea forma cu *p*- *piârș*. Datele pomicole nu converg însă spre această soluție. Demn de remarcat este faptul că varianta cu mutația consonantică nu a avut nici un reflex în graiurile românești.

În al doilea rând, diftongii *-iá-* și *-gá-* din variantele românești prezentate mai sus, sub I, 5 și 6, își au punctul de plecare în varianta săsească cu *-iá-* (*piârș*) din nord-estul Transilvaniei. Precizăm că reflexul *-iá-* al lui *-ē-* din radicalul latinesc *pērsicus* (*pērsica*) nu se mai întâlnește în alt dialect german. Faptul constituie o nouă probă că limba din care a avut loc împrumutul a fost cea a sașilor transilvăneni. Prin fenomenul denumit „adaptare bruscă“, diftongii săsești *-iá-*, *-iä-* au devenit în românește *-iá-* sau *-gá-*. Realizările dialectale de acest tip, prezentate mai sus (sînt în număr de aproximativ 30), nu formează arie, ci ele, adevărate arhaisme fonetice, sînt diseminate pe tot teritoriul dialectului moldovenesc. Faptul constituie o dovadă că nu avem a face cu un fenomen fonetic petrecut în interiorul limbii române, adică cu diftongarea condiționată a vocalei *-é-* în poziție *ă* (metafonia). Pentru aceasta, cuvîntul în discuție era prea recent. Dar influența unor cuvinte asemănătoare ca structură fonetică (analogia) nu poate fi în toate cazurile exclusă.

În al treilea rând, referindu-ne la varianta dialectală românească cu *-é-*, pe care anchetatorii *NALR. Moldova și Bucovina* au înregistrat-o destul de des în partea de nord și nord-vest a regiunii anchetate (*perjă*), ea poate fi interpretată fie ca un reflex românesc al rostirii săsești cu *-ē-* (*ä*) a vocalei accentuate (*piârș*), fie ca rezultatul unei reveniri la *ē* a unor foști diftongi românești *-iá-*, *-gá-*, aceștia din urmă proveniți la singular din săs. *-iá-*, *-iä-*. Schimbarea a trebuit să fi avut loc mai ales la plural, în care diftongii *-iá-*, *-gá-* erau urmași în silaba următoare de *e*. De la plural, ea a trecut și la forma de singular.

Mai neobișnuită este varianta românească dialectală cu *-ă-*, *părjă*, atestată de noi mai sus de aproximativ 15 ori. Raportul ei cu *pérjă* nu-i prea clar. După J. Byck — A. Graur, *Influența pluralului asupra singularului substantivelor și adjectivelor în limba română* (citată din Jacques Byck, *Studii și articole. Pagini alese*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1967, p. 52), principala dificultate provine din necunoașterea etimonului. Dacă radicalul va fi avut un *-a-*, spun autorii, atunci pluralul a putut fi *perje*, după modelul *masă*, pl. *mese*, *pară*, pl. *pere*. În acest caz, sg. *perjă* este refăcut (este nou). Dacă însă etimonul a fost cu *-e-*, *perjă*, atunci „*parjă* ar fi forma refăcută” după aceleași modele. Dar, cum s-a văzut mai sus, forma primitivă, adică radicalul săsească, a avut *-iă-*, *gă-*. De aceea, varianta *părjă* a putut rezulta foarte bine prin velarizarea lui *ę* (sau *i*) din diftongul *-ęă-* (*-iă-*), precedat de labială și urmat în silaba următoare de vocală velară: *pęărjă* > **păărjă* > *părjă*, ca în cuvinte de tipul *sară*, *șară*, *pradă* < lat. *sēra*, *tērra*, *praeda*. Un fenomen asemănător se întâmplă și în varianta *părj* (sg.), atestată sporadic (pet. 403, Clocușna, Hotin, în *ALR II/871*). Velarizarea apare apoi în numeroase variante notate de S. Pop *părje* (mai bine ar fi fost transcrise *pěrje*). În toate cazurile, ea s-a produs numai după ce mold. *ș* și *j* (*ș* și *j* muiat) au început a căpăta timbru velar, aproximativ de prin secolul al XVI-lea îndoace. Fenomenul velarizării prin labiale, condiționat, în acest caz, de timbrul velar al șuierătoarei sonore (eventual surde) din silaba următoare, s-a produs în mod neunitar, atât în spațiu, cât și în timp, pe vastul teritoriu în care se află aria cuvintului *perjă*. Astfel, de pildă, dacă pluralul *pęărje* avea un *j'* muiat, atunci diftongul *-ęă-* a putut trece, prin faza cu *-e-*, existentă pînă astăzi în unele graiuri (vezi mai sus), la forma cu *-é-*. După ce *j* a căpătat o rostire dură, pluralul a ajuns să sune *perjă* (în loc de *perj'e*). Totodată, această formă de plural a fost transferată și la singular, explicându-se astfel sg. *perjă*, forma cea mai răspîndită. În acest sens, putem vorbi de un singular refăcut, mai bine spus, transferat de la plural, dar nu după modelele presupuse de Byck — Graur, ci din cauză că la numele de fructe pluralul este mai mult folosit. Un caz asemănător ni-l oferă cuvîntul *cireșă*, care, de asemenea, posedă, prin etimon, diftongul *-ęă-* urmat în imediata vecinătate de șuierătoarea *ș*, a cărei rostire muiată sau dură a variat în timp și în spațiu. Fără a intra aici în detalii, pentru că lucrurile sînt bine cunoscute în fonetica istorică a limbii române, vom menționa numai variantele consemnate în *ALR SN I*, h. 208, *cireșe albe*. Aici există numeroase exemple de sg. *cireșă* (eventual cu *-e-*, *cireșă*), formă în mod cert preluată de la pluralul *cireșe*, și care a înlăturat forma de singular etimologică *ciręășă* (*ciriășă*) (<lat. *ceresia*), care însă este și ea atestată. Evoluția cealaltă, de tipul sg. *parjă*, nu este nici ea absentă. În pet. 182, Cernatu, jud. Brașov, a fost notată varianta *cerășe*, atît pe harta menționată, cît și pe harta 209 (*cerășe petroase*).

Tot către etimologia săsească a cuvintelor *perjă*, *perj* ne trimite și analiza atentă a comportamentului grupului consonantic *-rs-* din etimonul latin *pērsicus*, *pērsica*. Păstrate neconținut în română din latina populară, aceste cuvinte sînt în română *piersic*, *piersică*. În graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, *p-* + *i* (acesta din urmă provenit din diftongarea latinească populară a lui *ę*) a trecut la *k* (*kērsic*, *kērsică*). Pe de altă parte, termenii mold. *perjă*, *perj* sînt, în ultimă instanță, reductibili la aceleași etimouri latinești. Dar aspectul lor fonetic, datorită împrumutării lor, de fapt, din limba

germană a sașilor transilvăneni, este atât de diferit la nivelul graiurilor populare (*Kérsicá*, față de *perjă*, *kérsic*, față de *perj*), iar diferența semantică este și ea atât de remarcabilă, încât nici unui vorbitor al limbii române nu i-a trecut vreodată prin minte că aceste cuvinte ar avea același etimon îndepărtat. În timp ce în limba română, alături de alte fenomene, grupul consonantic latinesc *-rs-* a rămas, de regulă, neschimbat, în dialectul săsesc acest grup (realizat în germana literară ca *-rz-*, *přrziχ*; *-z-* este spiranta dentală sonoră) a devenit fie *-rš-*, fie *-rž-*. În unele cazuri, el a pierdut pe *r*.

Pentru a proba această afirmație, vom prezenta în continuare mai multe exemple, după care vom reveni la cuvintele de a căror etimologie ne ocupăm.

Astfel, în dialectul săsesc transilvănean, cuvântul *Hirse* 'mei', din germana literară, este realizat ca *hirš*, *hīrš*, de cele mai multe ori, dar și ca *hirž* sau *hiršch* (*sch* = *ž*: „Das stimmhafte *sch* wird durch *sch* bezeichnet“, SSW, I, p. XLV, *Prefața*). Ultima realizare, ca *-rž-*, a grupului *-rs-*, este foarte importantă pentru etimologia cuvintelor *perjă*, *perj*. Acestea cunosc aproape peste tot varianta cu șuierătoarea sonoră, nu cu cea surdă, a grupului consonantic în discuție. Iată o serie de exemple săsești cu grupul *-rž-* în cuvântul *Hirse* și în unele din derivatele sale (după SSW, IV, *H—J*, p. 222—225): *hīrž* (de 3 ori), *hīrž*, *hīrž* (de 5 ori), *hoirž*, *hirž* (de 3 ori). În cuvinte compuse: *hīržowant* (= *Hirseabend*) 'Nachfeier am zweiten Hochzeitstag in engem Kreis, man išt u.a. Hirsebrei'; *hīržemeltš*, *hīržanmalīχ*, *hīržanmalīχ* 'Hirsebrei' (= terci de mei); *hīržəkāχən* 'Hirseküchen', 'Hirse-suppe'; *hīržəmašə* 'Hirse-müsche' (= *Feldsperling*, *Fringilla montana*); adj. *hīržig* 'hirsig', 'hirseähnlich' (despre un soi de mere cu coaja aspră, care crește în zona Bistrița-Năsăud, numit și *Hirseapfel*). Foarte numeroase sînt aparițiile variantei cu *-rž-* în toponimie: *Hīržal* (etimonul este fie *Hirse*, fie mhd. *hurst*); *Hīržalbaš* (*-baš* = *Busch*); *Hīžəlsoanhoill* (= *Hīžəlsonnalde*); *Hīržā*, *Rā Hīržə*, *en dər Hīržə*, *en dər Hīeržər*, toate denumind locuri pe care s-a cultivat altădată mei (ef. rom. *Hirja*, care ar putea fi pus în corelație, eventual, cu aceste toponime săsești); *Hīržəbāš*, *Hīržəbāšgruēwen* (= *Hirsebusch*); *Hīržəgruawən* (atestat de 3 ori); *Hīržəgrōt* (*Hirsegrat*); *af əm Hīržəgrāients* (= *Hirsegrienz*); *Hīržəgrānt* (= *Hirsegrund*); *Hīržəldn*, *am Hīržəlden* (de 2 ori), *Hīržəldər*, *am Hīržəln* (= *Hirsehalde*); *Hīržəldəgruawən* (de 2 ori) (= *Hirsehaldengraben*); *Hīržəlderēχ* (= *Hirsehaldenech*); *Hīržəlūnt* (= *Hirseland*); *Hīržəratχ* (= *Hirse-rück*); *Hīržəəlīn* (= *Hirseteile*).

În mai multe cazuri, grupul *-rž-* s-a redus la *-ž-*: *hīžəipəl* 'Apfelsorte' (= soi de mere cunoscut în regiunea Bistrița-Năsăud, vezi *Krauß*, *Nösn. Pfl.*, p. 381); topon. *Hoižən*; topon. *Hīžəbaš*; topon. *Hoižəfurt* (= *Hirselfurt*).

Prezența șuierătoarei sonore *-ž-* în grupul consonantic *-rž-*, în cazuri în care germana literară are fie *-rš-*, fie *-rs-* (= *-rz-*), se întâlnește în foarte multe cuvinte ale dialectului săsesc transilvănean. Astfel, alături de varianta *hirš*, cea mai răspândită, identică din punctul de vedere al rostirii cu germ. lit. *Hirsch*, în dialectul săsesc există și varianta cu *-rž-*, în exemple ca: *heirž*, *hirž*, *hiržbikə* (= männlicher *Hirsch*, cerb), *hiržbok* (= *Hirschbock* 'id.'), *hiržəszelt*, *hiržəntsəlt* (de 2 ori) (= *Hirschtalg* 'seu de cerb'), *hiržəusz*, *hīržəusz* (= *Hirschochse*), topon. *Oiržənhoift* (= *Hirsch(en)haupt*) (SSW, IV, *H—J*, p. 222—223).

Grupul *-rž-* apare în zeci de exemple adunate sub cuvintele *Kürsche(n)* 'cojoc din blană de oaie' și *Kürschner* 'blănar, cojocar' din SSW, V, *K*, p.

409—412 (săș. *kiršən, kīržner*). De asemenea, grupul *-rs-*, din germ. lit. *Mörser* (mhd. *morsaere*), este reflectat ca *-rž-* în toate cele 51 de graiuri săsești incluse în tabelul de corespondențe fonetice din partea introductivă a *Dictionarului săsesc* (SSW, I, p. LVI, coloana 53). Din această cauză, observăm în trecut, varianta dialectală românească *mărjar* 'piuliță de pisat', față de *mojar* (care provine din magh. *mozsár*), are grupul *-rž-* nu din forma literară germ. *Mörser*, invocată de autorii *DLR*, ci din realizările cunoscute în dialectul german al sașilor transilvăneni (cf. săș. *Maeržar, Meoieržer* etc.). În cazul altui cuvânt, *Kirsche* (< lat. pop. *ceresia* (< *cerasus*) > ahd. *kirsa*), trecerea grupului *-rš-* la *-rž-* este în dialectul săsesc mai rară : săș. *kiržen* (pl.), „mit stimmhaft gewordenem *-š-*“, *kīž, koiž*, cu trecerea grupului *-rž-* la *-ž-* (SSW, V, K, p. 147).

Exemplele de pină aici ni se par suficiente pentru a dovedi faptul că în dialectul săsesc grupul consonantic *-rs-* este reflectat fie ca *-rš-*, cel mai adesea, fie ca *-rž-*, într-o măsură destul de importantă. De aceea nu ne mai surprind acum reflexele în acest dialect ale etimonurilor latinești *pērsīcum, pērsīca*: săș. *piarš, piārš, pierschēbām* sau *fearš, fearšt, fiarsch, firžänk, firžänk, firžänk-bōm* etc. Grupul consonantic *-rj-* din rom. *perjă, perj*, alături de grupul consonantic *-rș-*, atestat mai rar, din variantele *perșă, perș*, provin în egală măsură din graiurile săsești.

Din această perspectivă, trebuie revizuită acum afirmația lui C. Lacea, *DR V*, p. 401 : „Apariția lui *-j-* în locul lui *-s-*, după sonanta *r*, nu e rară în fonetica limbii noastre“. Dimpotrivă, cum vom arăta imediat, româna păstrează foarte clar distincția dintre grupurile *rș* și *rj* (= *rž*), atât în interiorul, cât și la sfârșitul cuvintului. Fac excepție unele cuvinte de origine onomatopEICă (de exemplu *a hīrji* și *a hīrjii*). În *Dictionar inbers*, București, 1957, există aproximativ 50 de cuvinte care conțin grupul *rș*, cum ar fi *marș, tirș, borș, vīrșă, a sfīrși, a săvīrși, a cerși, a covīrși, a (se) zborși, hīrșie, obīrșie*, etc., și aproximativ 30 cu grupul *rj*, ca de pildă *marjă, coarjă, șarjă, birjă, cīrjă, (o) dīrjă, forjă, a șarja, a coīrja, a forja, a ogrīji, a îndrīji* etc. În ambele categorii există numeroase variante fonetice dialectale, nesemnificative însă pentru discuția de față. De asemenea, nu pot fi luate în considerație unele variante rezultate prin fenomenul numit „despicarea“ consoanelor, în cazul de față a consoanei *ș* în *rș* și a consoanei *j* în *rj*: *marșină* < *mașină*; *fārșin*, față de etimonul german *Faschine*; *arșic*, față de etimonul turc. *așic*; *harșa*, față de etimonul turc. *haşa*; v. rom. *hārjate* 'table la jocul cu zarurile', față de magh. *házsárt* 'Würfel'; 'Würfelspiel'. Tot aici intră și *coarjă*, pomenit mai sus, față de *ebajă* (< v. sl. *koža*).

Referitor la cele două categorii de mai sus, putem spune că regula respectată de vorbitorii limbii române este *neamestecul* formelor cu *j* (ž) cu cele cu *ș* (š). Separarea aceasta, foarte clară și consecventă, păstrează situația din etimonuri. Dacă etimonul a avut grupul *rž*, de exemplu fr. *forge*; fr. *charge*; fr. *marge*; fr. *serge*; rus. *birža* (< germ. *Börse*); v. sl. *kryži, križi*; v. sl. *duržalo*; v. sl. *duržanie*, atunci și în română vom întâlni același grup cu suierătoare sonoră ca al doilea element : *forjă, șarjă, marjă, serj, birjă, cīrjă, dīrjă, dīrjenie*. Dacă, pe de altă parte, în etimonuri este grupul *rš*, ca în v. sl. *sūvrāšili* < *vrāhū*; v. sl. *sūvrūšenje*; ucr.-rus. *boršč*; v. sl. *obrūšati*; v. sl. **vrāšag*; v. sl. **vīša*, atunci în echivalentele românești vom avea tot *rș* (*rș*): *a săvīrși — a sfīrși, a covīrși, a desāvīrși, borș, a (se) zborși, a obīrși, hīrșag* 'vreascuri', *vīrșă*.

Unele realizări dialectale ale exemplurilor de mai sus pot fi urmărite pe hărțile ALR⁴. Astfel, în ALR II/I, MN 4202, p. 61 și MN 3926, p. 148, unde sînt date variantele din graiuri ale cuvîntului *cîrjă*, nu există nicăieri un răspuns care să conțină grupul *-rj-* în loc de *-rj-*. Aceeași situație se întîlnește și în cazul *dirjală* (*dirjea*, *dirjauă*, *îndirjea*, *îndirjeauă*), *odîrjă* (*odîrj*), (*h*) *odîrjauă*) (vezi ALR SN I, h. 76; ALLR. Maramureș, III, h. 828). La fel de statornic este și grupul *rș*. În ALR SN IV, h. 1105, aria termenului *borș* cuprinde Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Transilvania propriu-zisă (în ultimele două provincii atestările sînt mai rare). Peste tot, cu o singură excepție, a fost înregistrat grupul *-rș*. Excepția, anume forma *buorj'*, a fost notată în pct. 848, Strehaiia, jud. Mehedinți, unde însă „obiectul” nu este cunoscut, cum precizează anchetatorul. În ALR SN II, h. 382 (*curcanul*) *se umflă în pene*, a fost notat vb. *a (se) zborși*, înrudit din punct de vedere etimologic cu *borș* (vezi A. Scriban, *Dict.*, s.v.), în două puncte din Bucovina: 365, Ciocănești și 386, Marginea, jud. Suceava. Grupul consonantic în discuție este intact. Aceeași situație se găsește și în ALR SN III, h. 678, (*ursul*) *se zburlește*. În ultimele localități menționate, precum și în pct. 414, Cristești, Botoșani, 537, Mircești, Iași, 551, Pipirig, Neamț și 574, Mihăileni, Harghita, a fost notat răspunsul (*ursul*) *se zborșește*; în ultima localitate însă derivatul conține prefixul *in-* (*in-*): *să-mborșește*. În rest, în toate punctele grupul *rș* este notat ca atare. Totuși, o singură dată, S. Pop a înregistrat în ALR I, h. 66, pct. 542, Tătărăuși, Iași, varianta cu *rj*: *zborjît* 'zburlit', o rostire accidentală, neconcludentă.

Păstrarea neschimbată a grupului *rș* din etimon este prezentă în toate înregistrările cuvîntului dialectal *barșon* 'catifea' < magh. *bárson* (*y*), a cărui arie cuprinde Maramureșul, Crișana și cea mai mare parte a Transilvaniei, cum se poate vedea în ALR SN IV, h. 1207, *catifea*. De asemenea, cuvîntul maghiar *korsó* 'ulcior' a pătruns în unele graiuri românești de peste munți sub forma *corșou*, *corșău*, avînd peste tot grupul consonantic *-rș-* păstrat, cum se poate vedea din ALR II/I, MN 3924, p. 147 și din ALLR. Maramureș, II, h. 333.

Concluzia la care am ajuns este că în graiurile populare românești (în genere, în limba română) grupul *-rș-* nu cunoaște fenomenul de „acomodare” la sonora *r* a spirantei surde *ș*, preconizat fără argumentare de C. Lacea. Totodată, celălalt grup, *-rj-*, este la fel de rezistent la schimbări.

În lumina acestor constatări, explicarea variantelor *perjă*/*perșă* și *perj*/*perș* (cu toate celelalte variante ale lor date mai sus) ca fiind fenomene fonetice dialectale românești trebuie definitiv părăsită. Singura interpretare corespunzătoare adevărului este că cele două realizări au fost preluate ca atare de vorbitorii limbii române, în urmă cu cîteva sute de ani, de la vorbitorii graiurilor săsești din Transilvania, foarte probabil de la cei trăitori în zona pomicolă Bistrița-Năsăud. Aceștia cunosc în egală măsură realizările fonetice *-rș-* și *-rž-*, în cuvintele ale căror etimonuri aveau grupul *-rs-*. O eventuală ori-

⁴ Datele privind hărțile din ALR și NALR în care apar cuvintele de mai jos mi-au fost date de colega Doina Hreapcă, preocupată de mai multă vreme de fenomenul sonorizării în graiurile populare românești; vezi studiul din ALIL, XXIX, 1983–1984, A. Lingvistică, p. 175–215: *Sonorizarea fricativelor și ocluzivelor surde (s, ș, Ț; c, t, p) urmate de sonanta nazală n, o tendință activă în graiurile dacoromâne. Îi aduc și aici mulțumirile mele.*

gine din limba maghiară nu este posibilă, deoarece, în afară de dificultatea semantică insurmontabilă, pe care am discutat-o mai sus, termenul maghiar *perza* nu poate explica variantele românești cu *-rs-*. După cum, etimonul ucrainean preconizat de autorii *Scurtului dicționar al limbii moldovenești*, anume ucr. *perša* (*sliva*), în afara dificultății de netrecut de natură semantică, nu poate sta la baza variantei cu suierătoarea sonoră *j* (*ž*), care, pe deasupra, cunoaște și cea mai mare răspândire teritorială și frecvență.

Am menționat mai sus faptul că, sporadic, în unele graiuri românești, grupul *rj*, din *perjă*, *perjar*, se reduce la *j*, după cum același fenomen a fost semnalat și într-o serie de cuvinte săsești (*hülzeipal* 'Apfelsorte' etc.). În ultimul caz se constată și reducerea grupului *-rš-* la *-š-*: săs. *Piesch*, alături de *Fiersch*, față de nhd. *Ferse* (*SSW*, II, *F*, p. 356), fapt care nu are loc în română. De aceea, între aceste fenomene, asemănătoare, din cele două limbi, nu există nici o legătură cauzală.

Tot astfel nu există nici o legătură între reflexul *-rš-* al grupului latinesc *-rs-*, din *përšcum*, *përšica*, în dialectul german al sașilor transilvăneni, și aceeași realizare sonoră care apare sporadic în unii continuatori dialectali românești ai acelorași etimonuri. Într-adevăr, pe cînd în cea mai mare parte a graiurilor populare românești grupul consonantic *-rs-*, moștenit din latină, se păstrează ca atare în aceste cuvinte (vezi și *ALR SN I*, h. 210, *piersic*), constatăm că în câteva graiuri izolate din Maramureș, nordul și nord-estul Transilvaniei și de prin Moldova cercetările dialectale recente au dat la iveală variante fonetice caracterizate prin existența grupului consonantic *-rs-*. Înainte de a da o explicație acestui fenomen, vom prezenta faptele.

În *ALRR. Maramureș*, II, h. 469, *piersici* (pl.), a fost înregistrată varianta *perșite* (*l'êrsiță*) 'piersici' (pl.) în pct. 231, Strimtura și în pct. 232, Rozavlea. Numele pomului, în ultima localitate, este *perșit* (*l'êrsiț*, sg. și pl.). vezi h. 470, *piersic*. În pct. 240, Rona de Jos, numele pomului este *perș* (*têrs* sg. și pl.), în timp ce al fructului este *perșă* (*têrsă*, sg. și pl.).

În *NALR. Transilvania*, întrebarea 1177, *piersică*: varianta *perșită* (*têrsiță*) a fost notată în pct. 242, Lăpuș, jud. Maramureș, în pct. 245, Tîrlișua, jud. Bistrița-Năsăud (aici *êrsiță* și *plêrșică*). Numele pomului (întrebarea 1178) este în pct. 242 *perșit* (*têrsițu* sg. ~ *têrsiț* pl. și *plêrșit*), iar în pct. 245, *êrșit*. De asemenea, numele pomului este *êrs* (sg.) ~ *êrs* (pl.) în pct. 284, Subcetate, jud. Harghita, iar numele fructului, tot aici, *êrsă*. Ultima formă a mai fost notată și în pct. 315, Voșlăbeni, Harghita și în pct. 316, Izvorul Mureșului, Harghita (*târsă*).

În ancheta pomicolă specială, Ion Nuță a notat o formă de plural *kers* 'piersici', față de un sg. *kers* (dar și *kêrsic*), în satele Goești — Lungani și Vlădeni, jud. Iași. Numele fructului, *kêrsă* (sg. și pl.), în afară de aceste localități menționate, a mai fost înregistrat și în Sirețel și în Costești — Tg. Frumos, jud. Iași. La Vlădeni, pluralul este *kers*.

În formele de mai sus au acționat mai multe fenomene românești. Mai întîi, în cazul numelui pomului, terminația *-ic*, confundată cu sufixul omofon, a fost înlăturată, astfel că *piersic* (realizat în graiuri și *piersic*, *piersic*, *piersic*, *piersic*, *piersic*, *piersic*, *piersic*, *piersic*) a devenit *piers* (*ters*, *êrs*, *kers*). După modelul *urs* (sg.) ~ *urși* (pl.), s-a creat pluralul *piers* (*êrs*, *ters*, *kers*). În cazul formei *têrs*, constatăm că ea s-a răspîndit, în pct. 240, și la sg. Plecîndu-se apoi de la sg. *piers*, s-a creat o formă nouă pentru numele fructului, *piersă* (sg.) ~ *piers*

(pl.) (dialectal: *kérsă, térsă, társă, éársă* etc., forme identice pentru ambele numere, cu excepția unui punct în care pl. este *kérs*). Reducerea volumului sonor, atât în cazul numelui pomului, cât și al numelui fructului a putut avea loc și prin analogie cu numele mono- și bisilabice ale altor pomi fructiferi, respectiv ale fructelor acestora: *păr — peri și pară — pere*; *prun — pruni și prună — prune*; *perj — perji și perjă — perje* etc. Mai departe, prin substituirea terminației *-ică* prin sufixul *-iță*, de la pluralul nou *piérși* s-a creat numele nou al fructului *piérșiță* (sg.) ~ *piérșițe* (pl.), cu realizările dialectale de mai sus. Dar, într-un caz, finala *-ică* menținându-se, a apărut o formă și mai neobișnuită, *piérșică* (*ptérsică*). Apoi, s-a trecut din nou de la numele fructului la cel al pomului. Astfel au apărut formele *piérșil* 'piersic' (sg.) ~ *piérșili* (pl.), cu variantele dialectale de mai sus. Se poate constata existența unui permanent transfer de la numele pomului la cel al fructului, și invers.

Toate schimbările sînt rezultatul unor fenomene normale în cadrul sistemului fonologic și morfologic românesc. Rezultatul interesant pentru lucrarea de față este apariția, în interiorul cuvintelor în discuție, a grupului consonantic *-rș-*, care, cum s-a văzut, nu are nici o legătură cu același grup sonor din echivalentul săsesc *piärš* etc. Observăm, totodată, că în graiurile populare românești nu a apărut niciodată reflexul *-rj-* (*-rž-*), atât de frecvent în graiurile germane săsești din Transilvania. De aceea, putem conchide că pentru istoria cuvintelor *perjă, perj* variantele dialectale românești cu grupul *-rș-* ale cuvintelor *piersic, piersică* nu prezintă nici un fel de importanță. Este un rezultat negativ, dar clarificator.

După ce am analizat amănunțit aspectele de natură fonetică, cuvintele mold. *perjă, perj* necesită acum o explicație satisfăcătoare a laturii semantice. Căci, în timp ce săs. *piärš, piärš, fearš, firžänk* etc. denumesc fructul piersicului ('Steinfrucht des Pfirsichbaums') și pomul *Prunus persica* 'piersic' (Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 464; *Trepp. Wb.*, p. 740), cuvintele românești denumesc o anumită specie de *prune* și pomul care le produce.

Din păcate nu dispunem de o atestare săsească, mai veche sau mai nouă, a sensului din română. De aceea, sîntem nevoiți să recurgem la o cale ocolită, invocînd un argument mai general: transferul metaforic al denumirilor de fructe, procedeu foarte productiv în acest cîmp semantic. El va fi ilustrat în realizările lui concrete, lingvistice, atât în română, cât și în germană (săsește), cu convingerea că el a putut funcționa odată și în cazul denumirii de care ne ocupăm.

În română, procedeu a fost amplu ilustrat și analizat pentru denumirile din terminologia viticolă de Ion Nuță în studiul *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, A. Lingvistică, tom. XXIX (1983—1984), p. 217—263. Ne interesează în primul rînd acele cazuri în care denumirea generică este însoțită de un determinant care, la rîndul său, funcționează ca hiperonim (termen generic) pentru un eu total alt soi de fruct; după care, acesta din urmă poate deveni el însuși termen generic.

În cazul terminologiei viticole populare din Moldova (dar și din alte părți), acest procedeu este bine reprezentat. Cuvîntul *peamă*, care în graiul moldovenesc înseamnă 'struguri', poate fi însoțit de o sumedenie de determinanți, care nu sînt, la rîndul lor, decît denumiri de alte soiuri de fructe. Transferul metaforic a avut drept motivație anumite caracteristici comune

determinatului și determinantului. Astfel putem înțelege denumiri populare ca : *poamă agrișă*, *poamă agudă*, *poamă alună*, *poamă căpșună*, *poamă piersică*, *poamă cireșă*, *poamă coacăză*, *poamă coarnă*, *poamă curcudușă*, *poamă fragă*, *poamă goldană* (ca goldanele galbene), *poamă guluie*, *poamă harbuz*, *poamă pară*, *poamă perjă*, *poamă vișină*, *poamă zarzără*, *poamă zmeură*, apoi *poamă căpșunică*, *poamă cireșică*, *poamă cornișoară*, *poamă harbuzească*, *poamă perjoaică*, *poamă perjoaie*, *poamă perjulică* etc. De multe ori, termenul cu funcție de determinant devine termenul propriu pentru soiul respectiv : *alunică*, *căpșunică*, *coarnă*, *fragă* etc., putând fi, la rîndul său, însoțit de noi determinante (*coarnă grasă* etc.).

Fenomenul se petrece și la alte soiuri de fructe. Astfel, un anumit soi de mere care se aseamănă în unele privințe cu perjele este numit *mere-perje* (Flăminzi, Frumușica — Botoșani, Sirețel — Iași). Alt soi se cheamă *mere-cireșe* (jud. Iași și Botoșani), altul *mere-zarzăre* (jud. Vaslui), altul *mere-vișine* (jud. Botoșani). Există apoi și *pere-cireșe* (jud. Iași și Botoșani), *pere-zarzăre* (jud. Iași), *pere-gutui* (jud. Iași și Vaslui) și chiar *pere-mere* (jud. Iași). Un soi de cireșe este denumit *cireșe-vișine* (jud. Neamț). Datele din urmă provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuță în Moldova. Îmbinarea *mere-pere* a fost înregistrată și în „Șezătoarea”, V, 3, 42 și XV, 70 ; 72, iar *pere-mere* încă în 1844, la A. Vaillant (vezi *Pomologia R.P.R.*, p. 82).

Dar denumirea *măr gutui* 'gutui' (pomul) și 'gutuie' (fructul), atestată în Transilvania, Crișana și Maramureș (*ALR SN I*, h. 207 ; *ALRR. Maramureș*, h. 473, 474) nu intră în categoria de mai sus, ea fiind un catc după magh *birsalmafa* (*birs* 'Quitte', *birsalma* 'măr gutui', *fa* 'Baum').

Hărțile lingvistice ne oferă date care arată existența unor confuzii în mintea anumitor vorbitori atunci cînd e vorba, de pildă, de fructele numite *caise*, respectiv *piersici* (vezi *ALR SN I*, h. 204), sau de *caise*, *zarzăre* și *curcuduse*. Pentru problema noastră însă acest fenomen este fără prea mare importanță.

Procedeele determinării prin transfer metaforic îl întîlnim și în dialectul săsesc din Transilvania. Cele mai multe exemple care urmează provin din dialectul nordic, de la Bistrița-Năsăud.

În terminologia soiurilor de struguri întîlnim denumiri ca : *iarpəlnwaimər* (= Erdbeerweinbeere) 'soi de struguri cu gust de fragi' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611) ; *kərbəswaimər* (= Kürbisweinbeere) 'soi de struguri mari, cu bobîța grasă, mare' (se face o comparație oarecare cu dovleacul) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 616) ; *pəlsnwaimər* (= Bilsenweinbeere) 'soi de struguri cu boabele ca pruna' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611).

Dintre soiurile de pere menționăm : *earnəbbīrn* (= Erdnußbirne) 'soi cu coaja aspră, brună (ca alunele americane)' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 328 ; *Trepp. Wb.*, p. 251) ; *hoabərbīr* (= Haferbirne) 'soi de pere care se coc la recoltatul ovăsului' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 332 ; *Trepp. Wb.*, p. 405) ; *kornbīr* (= Kornbirne) 'soi de pere care se coc cînd se seceră grîul' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 342 ; *Trepp. Wb.*, p. 563) ; *kərbəsbīr* (= Kürbisbirne) 'soi de pere care seamănă cu dovleacul sau care se coc în același timp cu dovleicii' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 343 ; *Trepp. Wb.*, p. 587) ; *kīršnbīr* (= Kirschenbirne) 'soi de pere' (desigur, care au ceva comun cu cireșele) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 341 ; *SSW*, V, K, p. 149).

Foarte numeroase soiuri de mere sînt denumite cu ajutorul unui determinant care este el însuși un nume de fruct. Așa sînt următoarele nume: *anasappəl* (Ananasapfel); *bīrnappəl* (= Birnenapfel) 'soi de mere'; denumirea are mai multe motivații: 1. fructul are formă de pară, 2. fructul are gust de pară, 3. pomul crește în forma părului (Krauβ, *Nōsn. Pfl.* p. 367); *eartnəbappəl* (Erdnußapfel) 'soi de mere ca alunele americane la culoare' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 373; *Trepp. Wb.*, p. 251); *hōmpər(n)appəl* (= Himbeer(en)apfel) 'mere cu gust de zmeură' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 379); *huawərap-pel* (Haferapfel) 'soi de mere care se coc la recoltatul ovăsului' sau 'care se păstrează iarna în ovăs' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 379); *hīrʒappəl* (= Hirseapfel) 'soi de mere cu coaja aspră, de culoarea meiului, cu carnea uscată' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 381); *kīrschnappəl* (= Kirschenapfel) 'soi de mere care se coc vara' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 385; *SSW*, V, K, p. 148); *kīrbəsappəl* (= Kürbisapfel) 'soi de mere ca dovleacul, numit astfel după mărimea fructului' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 387); *melōnəppəl* (= Melonenapfel) 'soi de mere cu gust de pepene verde' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 389); *oranšcheappəl* (Orangeapfel) 'soi de mere care seamănă cu portocala', nume nou (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 392); *pelsnappel* (= Bilsenapfel, Zwetschenapfel) 'soi de mere care seamănă cu prunele' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 367); *pītersilichappəl* (= Petersilienapfel) 'soi de mere mici, ascuțite, care se păstrează bine pe iarnă, colorate ca frunza de pătrunjel' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 394); *pīedəmap-pel* (= Pfebenapfel) 'soi de mere cu gust de pepene verde' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 394); *pəmərānz-nappəl* (Pomeranznapfel) 'soi de mere asemănătoare cu portocala' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 395); *zitrōnappəl* (= Zitronenapfel) 'soi de mere de culoare galbenă, ca lămia' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 413; *Trepp. Wb.*, p. 1176).

Am lăsat la urmă denumirea săs. *parsərap-pəl* 'Gerippter Apfel mit gelbem Fleisch' (= măr ripsat cu carnea galbenă), apoi *parsərap-pəlbōm* 'pomul care face acest soi de mere' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 393), din cauză că primului element nu i se cunoaște etimologia. Ne întrebăm dacă nu cumva elementul *parsă(r)* este același cu cuvîntul dialectal românesc transilvănean pe care l-am înregistrat mai sus: *parsă*, cu realizările dialectale *čārsă*, *čārsă* 'piersică', deci o denumire cu elementele 'măr' + 'piersică'. Aceste variante românești sînt în uz chiar în zona Bistrița-Năsăud.

Denumirile soiurilor de prune create după procedeul ilustrat mai sus au fost lăsate în mod intenționat la sfîrșit.

Denumirile românești sînt următoarele: *prune-pere*, Dersca, jud. Botoșani, Prisăcani, jud. Iași; *prune-caise*, prin jud. Bacău; *prune-cireșe*, prin jud. Iași și Botoșani; *prune-gutăi*, prin jud. Botoșani; *prune-cartofele*, prin jud. Iași. Denumirile de mai sus provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuță.

În dialectul săsesc transilvănean: *bīrn-pelz* (= Birnenbilsen) 'soi de prune denumite astfel din cauză că fructul are o formă ca pară' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 449); *kīršbelsən*, *kīršnpelsən* (= Kirschenbilsen) 'un soi de prune rotunde, asemănătoare cu cireșele', 'mirabelă' (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149); *kīršnkräiχ* (= Kirschenkrieche) 'un soi de prune', care au, desigur, asemănări cu cireșele (Krauβ, *Nōsn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149).

În lumina exemplurilor enumerate mai sus, putem face presupunerea că termenii mold. *perjă*, *perj*, proveniți din săs. *piarž(e)*, *piārš(e)* 'piersică', 'piersic', au putut fi folosiți inițial drept niște determinante pe lângă cuvintele

prună, *prun* sau *poamă*, *pom*, ultimele cu seasul celor precedente. Expresiile *prune perje* 'un anumit soi de prune', *poame perje* 'id.', apoi *prun perj* 'un anumit soi de prun', *pom perj* 'id.', au fost înregistrate în anchetele dialectale pentru ALR și NALR și prezentate de noi la începutul lucrării de față (vezi p. 146–147). Deosebit de important este faptul că sintagmele acestea se referă toamă la prunele care peste munți sînt denumite *bistrițene*, *bistrițe* etc., iar la est de Carpați *perje*, respectiv la pomii care fac aceste fructe. Inițial, sintagmele au putut să apară chiar în dialectul săsesc din zona Bistrița-Năsăud, anume în partea de sud a acestei zone. Se va fi simțit atunci nevoia de a denumi un soi nou creat de prune, a căror pulpă se desprinde ușor de simbur, iar fructul la exterior are o dungă de culoare mai închisă, care se crapă ușor la apăsare. Asemenea însușiri le posedă și piersicul veritabil, comun, care se coace mai tîrziu, toamna, și a cărui denumire științifică este *Prunus persica Stokes*. Motivarea noii sintagme a putut fi deci: o prună a cărei pulpă se desprinde de simbur la fel de ușor ca pulpa de piersică poate fi numită *prună piersică* (săs. **piärš(en)pels*), așadar *prună perjă* (*poamă perjă*). Foarte probabil că simultan a luat naștere și denumirea pentru pom. Determinantul, în virtutea procesului arătat mai sus, s-a desprins ulterior din sintagmă, a devenit independent, fiind suficient el singur pentru a denumi soiul de prun în discuție. Mai mult, cum s-a văzut, el tinde să ia locul vechiului cuvînt *prună*, iar pe alocuri procesul acesta chiar s-a și petrecut. Cu toate acestea, vorbitorii graiului moldovenesc mențin trează în conștiința lor lingvistică diferența semantică dintre prune și perje.

Mai putem presupune și un alt mers al evoluției semantice, și anume că în colțul nord-estic al Transilvaniei propriu-zise, acolo unde, cum am arătat, se află aria semantică *pom* 'prun' și *poamă* 'prună' și de unde au plecat de-a lungul ultimelor secole numărați români peste Carpații Răsăriteni, în Bucovina, Moldova și Basarabia, au apărut la un moment dat, prin secolul al XVI-lea, sintagmele *pom perj* și *poamă perjă*, pentru a denumi soiul de prune bistrițene, iar cînd valurile de emigranți au luat contact cu moldovenii, în graiul cărora *poamă* avea demult alt sens, anume pe acela de 'strugure (de vie)', sintagmele *pom perj* și *poamă perjă* aduse de noii veniți au pierdut primul element, rămînînd ca cel de al doilea să denumească singur noul soi de prun și noul soi de fruct.

După ce a devenit o denumire independentă, termenul *perjă* a intrat în circuitul folosirii metaforice la care participă toate denumirile de fructe. Alături de cuvîntului *poamă* 'struguri', el formează sintagma *poamă perjă*, iar în derivatele cu sufixele *-oaie*, *-oaică*, *-ulică*, el intră în componența denumirilor *poamă perjoaie*, *poamă perjoaică*, *poamă perjolică*, care, desigur, denumesc soiuri de struguri cu însușiri (gust, formă, culoare etc.) asemănătoare cu cele ale soiului de prune numit *perje*. Există, cum s-a văzut, și un soi de mere numite *mere-perje* (nedefinit mai îndeaproape).

Răspîndirea teritorială a unui element de origine săsească la răsărit de Carpați nu constituie un caz singular. Aria cuvîntelor *perjă*, *perj* se aseamănă foarte mult cu cea a cuvîntului dialectal moldovenesc (și transilvănean de est) *ravilă*, de care ne-am ocupat în lucrarea citată la p. 141, nota (vezi și *Dt. Entlehn.*, p. 60–77). Ca și în cazul acestui cuvînt, putem să atribuim un anumit rol în propagarea cuvîntului săsesc medieval și populației germane din orașele și țirgurile moldovenești, populație care s-a ocupat intens și cu agri-

cultura și pomicultura. Dar de dovezi istorice în acest sens nu dispunem. În orice caz, faptul că graiurile populare românești pot păstra (și păstrează) unele cuvinte, sensuri sau realizări fonetice medievale germane (săsești) a fost probat de noi în lucrările citate Adăugăm la acestea și *Etimologia cuvintelor șanț, deșanț, deșănțat*, în „Limbă și literatură”, 3 București, 1984, 327–335.

Factorul cel mai important în realizarea exapansiunii spre răsărit atât a denumirii, cât și a realității denumite, au fost însă miile de țărani români din nord-estul Transilvaniei, nevoiți să migreze, în secolele precedente și pînă la începutul secolului al XX-lea, dincoace de Carpați, din cauza condițiilor economice și sociale nefavorabile. Împreună cu nenumărate alte cuvinte și fenomene lingvistice de proveniență nord-transilvăneană, au fost difuzate pînă în extremul estic al dialectului dacoromân și termenii *perjă* și *perj*.

EMPRUNTS D'ORIGINE ALLEMANDE (SAXONNE) EN ROUMAIN. III. L'ÉTYMOLOGIE DU MOT PERJĂ

RÉSUMÉ

Mot dialectal de la Moldavie et de l'Est de la Transylvanie, *perjă* „espèce de prune”, „prune, en général” (tout comme de l'arbre fruitier respectif, *perj*) a été expliqué par l'hongrois, le slave ancien, le serbo-croate, l'ukrainien, l'allemand (saxon) et le latin du Moyen-Age. Beaucoup d'auteurs de dictionnaires roumains font appel à la formule „étymologie inconnue”.

En reprenant l'analyse des anciennes explications et en mettant en discussion un riche matériel linguistique, dialectal et historique (concernant aussi bien le mot que l'objet qu'il dénomme), l'auteur démontre son origine allemande-saxonne : sax. *piārš* (*piarsch*), avec de variantes comme *feārš*, *firžānk*, etc. Une attention spéciale est accordée au côté sémantiques

Facultatea de Filologie
Iasi, Calea 23 August, nr. 11